

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Гуманітарно-правовий факультет

Кафедра прикладної лінгвістики

Пояснювальна записка
до дипломної роботи
магістра

на тему: «Особливості застосування комплексних трансформацій в англо-українському технічному перекладі (на матеріалі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів»)»

ХАІ.703.723ЛМ. 21О.035.716л25 ПЗ

Виконала: студентка II курсу, групи 723ЛМ
Спеціальність 035 «Філологія»
Освітня програма «Прикладна лінгвістика»
Яроха Яна Віталіївна
Керівник: канд. пед. наук, доцент,
доцент кафедри прикладної лінгвістики
Міщенко О. А.
Рецензент: доктор філол. наук, професор,
професор кафедри перекладознавства
імені Миколи Лукаша ХНУ ім. В.Н. Каразіна
І. Є. Фролова

Міністерство освіти і науки України
Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського
«Харківський авіаційний інститут»

Факультет _____ Гуманітарно-правовий
(повне найменування)
Кафедра _____ Прикладна лінгвістика
(повне найменування)
Рівень вищої освіти _____ другий (магістерський)
Спеціальність _____ 035 Філологія
(код та найменування)
Освітня програма _____ Прикладна лінгвістика
(код та найменування)

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри

_____ В.В. Рижкова
(підпис) (ініціали та прізвище)
« 06 » грудня 2021 р.

З А В Д А Н Н Я
НА КВАЛІФІКАЦІЙНУ РОБОТУ ЗДОБУВАЧУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

_____ Ярославні Віталіївни

(прізвище, ім'я та по батькові)

1. Тема дипломної роботи *«Особливості застосування комплексних трансформацій в англо-українському технічному перекладі (на матеріалі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів»)»*

керівник дипломної роботи *Міщенко Ольга Анатоліївна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики*

(прізвище, ім'я, по батькові, науковий ступінь, вчене звання)

затверджені наказом Університету від «29» жовтня 2021 р. № 1733–УЧ

2. Термін подання студентом дипломної роботи «06» грудня 2021 р.

3. Вихідні дані до роботи *Теоретична частина: аналіз наукових праць мовознавців, що досліджували особливості перекладацьких трансформацій як способу досягнення еквівалентності при перекладі, опрацювання різноманітних типологій міжмовних перетворень, дослідження авіаційної лексики та опис способів перекладу термінів даного спрямування.*

Практична частина: відбір англомовних лексичних одиниць зі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів» та пошук у словниках та інших джерелах україномовних відповідників; розгляд способів перекладу за допомогою перекладацьких трансформацій; визначення співвідношення комплексних трансформацій; створення електронного словника на матеріалі відібраного масиву англомовних лексичних одиниць.

4. Зміст пояснювальної записки (перелік завдань, які потрібно розв'язати)

1. Уточнити суть поняття «технічний переклад»; 2. Виявити значення «перекладацької трансформації» та схарактеризувати головні типології міжмовних перетворень; 3. Описати перекладацькі трансформації термінів авіаційної тематики; 4. Схарактеризувати комплексні перекладацькі трансформації; 5. Створити електронну версію англо-російсько-українського словника.

5. Перелік графічного матеріалу _____

Рисунків – 4, діаграм – 10, презентація в Power Point – 18 слайдів.

6. Консультанти розділів роботи

Розділ	Прізвище, ініціали та посада консультанта	Підпис, дата	
		завдання видав	завдання прийняв
Розділи 1-3	Міщенко О.А. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри прикладної лінгвістики		
Спецчастина (програмування)	Кіріленко О.Г. – кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри інженерії програмного забезпечення		

Нормоконтроль В.В. Рижкова «06» грудня 2021 р.
(підпис) (ініціали та прізвище)

7. Дата видачі завдання «04» лютого 2021 р.

КАЛЕНДАРНИЙ ПЛАН

№ з/п	Назва етапів дипломного проекту (роботи)	Строк виконання етапів роботи	Підпис керівника
1	Теоретична частина: провести аналіз теоретичного матеріалу стосовно загальної характеристики поняття «перекладацька трансформація»; описати основні типи міжмовних перетворень різних вітчизняних та зарубіжних науковців; розглянути особливості авіаційних термінів за способом творення та перекладу.	05 листопада 2021	
2	Завершити роботу над теоретичною частиною дослідження. Практична частина: відібрати масив англомовних лексичних одиниць зі словника Г. І. Афанасьєва ««Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів» та віднайти у словниках та інших джерелах україномовні відповідники; запропонувати способи перекладу за допомогою перекладацьких трансформацій; визначити співвідношення комплексних трансформацій.	19 листопада 2021	
3	Спецчастина: створити електронний російсько-українсько-англійський словник на матеріалі відібраного масиву англомовних лексичних одиниць авіаційного спрямування.	29 листопада 2021	
4	Підготувати дипломну роботу в повному обсязі для подачі на попередній захист.	03 грудня 2021	

Здобувач вищої освіти _____

(підпис)

Керівник роботи _____

(підпис)

Я.В. Яроха

(ініціали та прізвище)

О.А. Міщенко

(ініціали та прізвище)

SUMMARY

Graduate work "Features of Complex Transformations in English-Ukrainian Technical Translation (Case Study: Russian English Dictionary of Aviation and Airtechnical Terms by G. Afanasyev)": 3 parts, 95 pp., 21 bild., 1 tab., 43 references.

The relevance of the topic is the need to systematize and justify the translation of scientific and technical texts, as lexical, syntactic, stylistic and other language units in which it is very difficult to achieve translation equivalence. Since, the most effective ways of translating scientific and technical texts are still insufficiently defined and known approaches to studying this issue in the translation literature are diverse, we came to the conclusion to identify a single way for selecting appropriate translation techniques to achieve adequate translation of aviation technical texts.

The subject area is aviation vocabulary based on G. Afanasyev's dictionary "Russian-English collection of aviation technical terms".

The specific topic is an identification and describing the features of transformations in technical translation.

The objectives of the research is to create a Ukrainian-Russian-English dictionary based on the dictionary G. Afanasiev "Russian-English collection of aviation technical terms", which will be useful for translators that work with aviation texts and comply textbooks and other methodological materials. Moreover, the research provides the possibility of using theoretical material, concerning the use of complex transformations in the translation of English aviation terms into Ukrainian, when compiling textbooks and other methodological materials, during classes, as well as serve as a reference source in the process of working on relevant topics.

We have found the following during the study:

- technical translation is a type of specialized translation that involves the translation of documents produced by technical writers or more specifically, texts which deal with the practical application of scientific information and is logical, brief, accurate and comprehensive;
- the term "transformation" in translation studies is used to show the relationship between the source and target language expressions, the substitution in the

process of translation of one form of expression by another.

- there is no single generally accepted transformation typology in linguistics, which means that there is a great variety of classifications;

- in connection with the the nature of aviation terms, it seemed reasonable to apply the classification of transformations offered by V. I. Karaban that takes into account the character of modifications and singles out lexical, grammatical and complex transformations;

- translation of aviation texts requires the precise use of terms without losing the general meaning because it shares social content and transmits the important information, as it serves to ensure the proper functioning and security in one of the technical areas of society;

- complex transformations concern both the lexical and grammatical level, i.e. they touch upon structure and meaning. This system of translation techniques comprising various types of translation transformations on all the levels discussed above, used alone or in various combinations.

The analysis was based on the terms selected from "Russian English Dictionary of Aviation and Airtechnical Terms" by G. Afanasyev in the amount of 647 lexical units. Among all the research terms, there were cases of the generally accepted equivalent, the quantity of which is 105 terms, that is 16.2%. According to the results of the analysis, most of the terms were translated through transformations at the grammatical level, the quantity of which is 305, that is 62% from the total number of selected terms. The most common translation transformations among all terms were the method of permutation (27.3%) and addition (14.9%). The least productive ones were the method of transposition (9.6%) and removal of lexical elements (3.9%). Regarding the use of lexical transformations, the quantity of which is 185 terms, representing 38%. It was determined that calquing is the most commonly used translation method, where the percent is 29.9%; the next is concretization, that is 2.6% and the last is the descriptive translation (2%). The full list of selected terms is given in Appendix 1.

Analyzing by complex transformations, we found: 53 terminological units, that is 9.8% of the total number of terms translated through translation transformations. A complete analysis of complex translation method is presented in Appendix 2.

Qualitative analysis of aviation terms translation and peculiarities made it possible to create the aviation-technical English-Russian-Ukrainian dictionary in Microsoft Word text editor. This dictionary contains terms in Ukrainian, translation into Russian and English. They are designed to help the users who deal primarily with the translation of technical documentation, scientists and students and practicing translators who study technical disciplines.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	5
РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти дослідження технічного перекладу	9
1.1. Характеристика поняття «технічний переклад» як об’єкта перекладацької діяльності.....	9
1.2. Проблема визначення поняття «перекладацька трансформація»	24
1.3. Огляд основних типів комплексних міжмовних перетворень	28
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 1	46
РОЗДІЛ 2. Аналіз головних особливостей технічних текстів авіаційного спрямування	48
2.1. Авіаційна галузь яка сфера спеціальних знань.....	48
2.2. Головні прийоми реалізації значень англомовних авіаційно-технічних термінів під час перекладу.....	54
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 2	60
РОЗДІЛ 3. Формування російсько-українсько-англійського словника	62
3.1. Аналіз словникової бази та етапи створення електронного варіанту українсько-англійського словника за допомогою програми Microsoft Excel	62
3.2. Комплексні трансформації під час перекладу англомовних авіаційно-технічних термінів вибірки.....	68
3.2.1. Лексичні трансформації під час перекладу авіаційних термінів	70
3.2.2. Граматичні трансформації під час перекладу авіаційних термінів	78
3.2.3. Змішані трансформації під час перекладу авіаційних термінів.....	86
ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 3	91
ВИСНОВКИ	93
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ.....	96
СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ.....	100
СПИСОК ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ.....	101
ДОДАТКИ	Error! Bookmark not defined.

ВСТУП

Мова – надзвичайний і дивовижно досконалий засіб людського спілкування. Засіб обміну думками, що може виконувати ці різноманітні та складні функції тому, що репрезентує досить гнучку і одночасно високоорганізовану систему. Спостереження над мовою демонструють той факт, що саме перехідні явища визначають не лише жвавість мови, але й її розвиток.

У зв'язку з сучасним прогресом науки і техніки, що супроводжуються соціальними змінами, що викликають радикальну перебудову понятійного апарату багатьох наукових дисциплін, і виникненням нових галузей знань, з'являються нові поняття, що збільшує потребу в номінації.

Як відомо, на сьогоднішній день переклад виконує найважливішу соціальну функцію, адже ця діяльність спрямована на інтерпретацію думок з однієї мови на іншу. Проте, оскільки часто виявляється неможливим використати значення слів і висловів, які запропоновані у словнику виникає потреба у застосуванні перекладацьких трансформацій. Досягнення адекватності у перекладі пов'язане з умінням грамотно ідентифікувати перекладацьку проблему і здійснити перекладацькі трансформації.

Вивчення перекладацьких трансформацій посідає значне місце в працях як практиків, так і теоретиків перекладу. До питання визначення дефініції «перекладацька трансформація» та створення класифікацій зверталось чимало відомих лінгвістів, а саме Л. С. Бархударов [4], В. Н. Комісаров [17], О. Д. Швейцер [35], В. І. Карабан [13].

Актуальність обраної теми зумовлена тим, що на сучасному етапі розвитку перекладознавчої науки існує необхідність систематизувати й обґрунтувати проблеми перекладу науково-технічних текстів, оскільки лексичні, синтаксичні, стилістичні та інші мовні одиниці становлять найбільші труднощі у процесі досягнення еквівалентності перекладу. Більше того, дотепер у лінгвістиці, з одного боку, ще недостатньо визначені найефективніші способи перекладу науково-технічних текстів, з іншого – відомі підходи до вивчення

цього питання в перекладознавчій літературі різноманітні, а висновки науковців часом суперечливі. Тому, розглядаючи класифікації, запропоновані різними вченими та лінгвістами, ми дійшли думки, що досі науковцям не вдалося виділити єдиного алгоритму вибору відповідних перекладацьких прийомів для досягнення адекватного перекладу технічних текстів авіаційної тематики, що і зумовило вибір теми дослідження: «Особливості застосування комплексних трансформацій в англо-українському технічному перекладі (на матеріалі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів»).

Наукова новизна даного дослідження полягає в тому, що в ній висвітлені особливості перекладацьких трансформацій, що використовуються під час перекладу термінів авіаційної тематики українською мовою, запропоновано обґрунтування комплексного характеру трансформацій під час перекладу з англійської мови на українську, проведена спроба комплексного аналізу використання різноманітних типів перекладацьких трансформацій під час перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою, подальшого вдосконалення набула словникова база вузькогалузевих термінів.

Об'єктом дослідження обрані англійські авіаційні терміни.

Предметом дослідження стали комплексні трансформації під час перекладу термінів авіаційної тематики.

Мета дослідження полягає у виявленні й описі особливостей трансформацій у технічному перекладі.

Поставлена мета обумовила **завдання дослідження**:

1. Уточнити суть поняття «технічний переклад».
2. Виявити значення «перекладацької трансформації» та схарактеризувати головні типології міжмовних перетворень.
3. Виявити і описати перекладацькі трансформації термінів авіаційної тематики.
4. Схарактеризувати комплексні перекладацькі трансформації під час перекладу термінів вибірки.

5. Створити електронну версію авіаційно-технічного англо-російсько-українського словника.

Відповідно до сформульованої мети та окреслених завдань були використані такі **методи** лінгвістичних досліджень: описовий метод (для репрезентації основного матеріалу дипломної роботи), метод зіставлення (для виявлення особливостей трансформацій під час перекладу авіаційних термінів українською мовою), метод спостережень та моделювання, метод аналізу та синтезу, а також метод кількісної оцінки. Слід зазначити, що ці методи використовувалися комплексно, із залученням найбільш задовольняючих поставленим цілям і завданням методів на кожному етапі дослідження.

Матеріалом дослідження послужили англійські авіаційні терміни загальним обсягом 647 одиниць, взяті зі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів».

Теоретична значущість полягає в уточненні суті поняття «технічний переклад», з'ясуванні характеру комплексних перекладацьких трансформацій, поглибленому аналізі особливостей перекладацьких трансформацій під час перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою, що сприяє подальшому дослідженню теоретичних питань з теорії перекладу.

Практична цінність роботи полягає у створенні електронного словнику, що стане у нагоді перекладачам, які працюють з текстами авіаційного спрямування та інженерам, а також у можливості використання теоретичних узагальнень, наведених у роботі випадків використання комплексних трансформацій під час перекладу англійських авіаційних термінів українською мовою, під час укладання навчальних посібників та інших методичних матеріалів, при проведенні занять, а також слугувати довідковим джерелом в процесі роботи за відповідною тематикою.

Публікації.

1. Яроха Я. В. Комплексні трансформації як ефективний інструмент передачі змістової еквівалентності оригіналу авіаційних термінів / Я. В. Яроха, О. А. Міщенко // Міжнародна науково-практична он-лайн конференція

«Актуальні проблеми прикладної лінгвістики очима наукової молоді». – Харків, 25 листопада 2021 р. : Тези доповідей. – Х. : – Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2021. – Подано до друку.

2. Яроха Я. В. Граматичні трансформації англійської авіаційної термінології засобами української мови / Яроха Яна Віталіївна // III International Scientific and Practical Conference "Modern Science: Innovations and Prospects" – Стокгольм, 2021. – Подано до друку.

3. Яроха Я. В. Перекладацькі трансформації як приклад освоєння мовного простору технічного тексту оригіналу в аспекті перекладу / Яроха Яна Віталіївна // V International Scientific and Practical Conference "Science, Innivations and Education: Problems and Prospects" – Токіо, 2021. – Подано до друку.

Апробація результатів наукової роботи:

1. Міжнародна науково-практична он-лайн конференція «Актуальні проблеми прикладної лінгвістики очима наукової молоді» – Листопад, 2021 року. – Х. : Національний аерокосмічний університет ім. М. Є. Жуковського «ХАІ», 2021.

2. III International Scientific and Practical Conference "Modern Science: Innovations and Prospects" – Грудень, 2021 року. – Стокгольм, Швеція, 2021.

3. V International Scientific and Practical Conference "Science, Innivations and Education: Problems and Prospects" – Грудень, 2021 року. – Токіо, Японія, 2021.

РОЗДІЛ 1. Теоретичні аспекти дослідження технічного перекладу

1.1. Характеристика поняття «технічний переклад» як об'єкта перекладацької діяльності

З-поміж численних актуальних проблем, які вивчає сучасне мовознавство особлива увага приділяється аналізу та дослідженню лінгвістичних аспектів міжмовної мовленнєвої діяльності, що має назву «переклад» чи «перекладацька діяльність». Термін переклад має полісемантичну природу, але його найбільш поширене й узагальнене значення пов'язане з діяльністю, яка полягає у варіативному перевираженні тексту, породженого однією мовою, у текст іншою мовою, що здійснюється перекладачем, який творчо обирає варіант залежно від варіативних ресурсів мови, виду перекладу, та поставлених перед ним завдань. Оскільки мова є кодом чи знаковою системою, тобто довільним позначенням предметів і явищ дійсності за допомогою умовних знаків, переклад можна назвати ще і перекодуванням, оскільки кожен з умовних знаків замінюється під час перекладу знаком іншої знакової системи. Переклад як різновид мовленнєвого посередництва в умовах міжкультурної комунікації орієнтований на передачу певних функцій. Окрім комунікативної функції, яку прийнято вважати домінантною, виділяють ще інформативну, національно-культурну, навчально-просвітницьку та оцінно-виховну [9, с. 225].

Під інформативною функцією слід вважати функцію, спрямовану на розповсюдження певної інформації, закладеної у тексті перекладу між носіями мови.

Національно-культурна функція вказує на ознайомлення з ключовими подіями життя та побуту певного народу, історією та способом мислення. Переклад духовно об'єднує людство, перетворюючи окремі досягнення в науці та культурі в загальний здобуток цілої нації. Водночас переклад відстоює самобутність та духовність певної культури, відповідає за обмін культурними

цінностями. Адекватне сприйняття перекладу, розуміння намірів автора реалізується саме через національно-культурну функцію перекладу.

Навчально-просвітницька функція спрямована на розширення фонових знань та вивчення явищ навколишнього світу. Вона забезпечує розвиток логічного мислення, самооцінки, навичок самоаналізу. Як засіб розповсюдження знань переклад грає важливу роль у духовному зростанні і збагаченні окремої особистості і усього суспільства.

Оцінно-виховна функція здійснює вплив на формування поглядів, естетичних норм особистості. Перекладна література не лише розповсюджує знання та досвід, але сприяє розвитку моралі та смаку. Кінцевою метою є становлення людини як цілісного, всебічно розвиненого індивіду [8, с. 13].

Як правило, перекладацька діяльність здійснюється перекладачами за різних умов, оскільки вимоги щодо точності та повноти передачі тексту оригіналу можуть варіюватися. У рамках перекладацької діяльності, існує безліч типів текстів, які здебільшого відрізняються тематикою, мовою, жанровою приналежністю. Окрім цього, робота над перекладом будь-якого типу потребує використання умінь та професійних навичок. Наявність вищезазначених факторів зумовлює розмежування текстів за певними критеріями або визначальними особливостями та вивчення специфіки кожного окремого виду.

Системний аналіз перекладацької практики та теорії дає змогу побудувати загальну типологію перекладів, що охоплює різні сторони підготовки, виконання, презентації й функціонування перекладу і співвідноситься з іншими основними компонентами перекладацької діяльності.

Отож, перш за все переклад поділяється на машинний та переклад, що здійснюється людиною. Машинний переклад – це різновид перекладу, що ґрунтується на передачі здебільшого письмових текстів з одної природної мови на іншу за допомогою спеціальної комп'ютерних програм. На відміну від машинного перекладу, переклад, що здійснюється людиною передбачає використання традиційної методики переробки тексту без залучення автоматизованих засобів [11, с. 55].

Наступний фактор, що визначає вид перекладу стосується способу відтворення одиниць в тексті. Відповідно до зазначеної умови розрізняють усний та письмовий переклад. Усний переклад реалізується за певних акустичних і семантичних умов, сутність якого полягає одночасно в сприйнятті та відтворенні будь-якої частини промови. Головна мета такого перекладу полягає в передачі чіткого сенсу сказаного, що є вкрай важливим для досягнення взаєморозуміння та успіху перемовин сторін.

Залежно від формату перемовин, кількості промовців та іноземних учасників, а також інших факторів існує два види усного перекладу: послідовний і синхронний. Послідовний переклад характеризується послідовною передачею інформації промовця та перекладача, в той час як синхронний полягає у тому, що перекладач буквально «трансліює» одночасно з мовленням людини її виступ іноземною мовою, тобто, у реальному часі, та паралельно з дискурсом мови оригіналу.

У свою чергу, письмовий переклад включає в себе безліч характеристик, однією з яких є поділ за жанрово-стилістичним показником, Тому, сучасна теорія перекладу розрізняє такі жанрово-стилістичні види перекладу, як художній та спеціальний [4, с. 188].

Розглядаючи детальніше типи письмового перекладу, слід зазначити, що художній переклад, спирається на образне відображення світу та передачу існуючих видів інформації – інтелектуальної, емоційної, естетичної. Головна мета художнього твору – досягнення певного естетичного впливу, створення художнього образу. Даний вид перекладу трансліює думки, почуття, поняття, природу індивіда за допомогою слів. Кожен мовний елемент у художньому тексті підпорядковується загальноприйнятим правилам лінгвістики та існує за законами словесного мистецтва, у системі правил і прийомів створення художніх образів. Він характеризується високою емоційністю, прямою мовою, багатством фарб, художніх засобів, таких як епітети, порівняння та метафори, а також покликаний впливати на уяву читача. Цьому стилю не притаманні оціночні судження, сухість та офіційність, які властиві науковому та офіційно-діловому

стилям. Натомість для нього характерна передача дрібних деталей, щоб сформувавши в уяві читача філігранну форму думки, що передається.

Художній стиль не знає жодних перешкод на шляху свого руху до нового, раніше невідомого. Понад те, новизна і незвичайність висловлювання стає умовою успішної комунікації у межах цього функціонального стилю.

Художній переклад описує не реальну дійсність, а картину світу, інтерпретовану у свідомості автора, чим зумовлений його особистісний характер. Оскільки картина світу сприймається як результат індивідуальної обробки інформації про навколишню дійсність людиною, важливу роль у її формуванні відіграють психологічні характеристики, властиві особистості [23, с. 122].

Так як не існує двох людей, які повністю збігалися б за своїми психологічними характеристиками, картина світу і, отже, головна ідея перекладу, відтворена різними перекладачами, будуть відрізнятися. Отже, переклад художнього тексту має переважно інтерпретаційний характер, відмінний за своїми семантичними параметрами, пов'язаними як з набором лексики, так і з використанням граматичних структур та синтаксичних закономірностей, зумовлених тією чи іншою національною мовою.

У художньому перекладі розрізняються окремі підвиди перекладу в залежності від належності оригіналу до певного жанру художньої літератури. Як такі підвиди виділяються переклад поезії, переклад п'єс, переклад сатиричних творів, переклад художньої прози, переклад текстів пісень і т.д.

Спеціальний переклад, з наукової точки зору, це переклад текстів, метою яких є донести певні інформаційні відомості. Тому художні образи, емоції, витончений склад не властиві спеціальному перекладу. Головним критерієм є точність інформації, чітке дотримання оригіналу, термінів, визначень, понять, наукових парадигм. Це можливо досягти за допомогою логічно обґрунтованого членування фактичного матеріалу, без застосування емоційно забарвлених слів, виразів та граматичних конструкцій. Звідси випливає вимога до наявності у перекладача спеціальних знань у сфері, де він працює. Якість наукового

перекладу прямо пропорційна знанню предмета, якому присвячений матеріал, ступеню володіння перекладачем вихідною мовою. Залежно від обраного критерію, можна виділити безліч підвидів інформаційного перекладу. Якщо домінуючою ознакою виокремити сферу наукового знання, можна виділити текст медичного, економічного, юридичного, технічного спрямування. Залежно від мети, стилю та жанру оригіналу інформативний переклад також поділяється на такі підвиди: науково-технічний, офіційно-діловий, політико-публіцистичний, газетно-інформаційний. До спеціального перекладу ще належать переклади патентної літератури, матеріали економічного характеру, а також публікації, суспільно-політичного, соціокультурного характеру [25, с. 45–47]. Поділ на художній і спеціальний переклад лише вказує на основну функцію оригіналу, що має бути відтворена у перекладі, причому елементи обох видів перекладу можуть потрапляти відповідно до художнього або спеціального тексту перекладу. Узагальнюючу класифікацію видів перекладу подано нижче (див. Рис. 1.1).

Рис. 1.1 Типологія видів перекладу

Якщо раніше перекладацька діяльність здебільшого обмежувалася перекладом художньої літератури, то сьогодні все більш важливого значення як за обсягом так і за соціальним спрямуванням, набуває переклад наукового характеру, тобто ділові, юридичні, економічні, науково-технічні тексти.

Розвиток інформаційних технологій зумовив стрімкий зріст поширення перекладацької діяльності. Завдяки збільшенню кількості наукових розробок, на перший план вийшов спеціальний переклад, головним підвидом якого вважають науково-технічний текст.

Науково-технічні тексти належать до наукового стилю, сферою застосування яких є просвітницька діяльність, науково-технічний прогрес суспільства, освіта, навчання. Загалом, технічний переклад – це переклад матеріалів науково-технічної тематики з використанням спеціалізованої термінології, що стосується наукової чи технічної галузі [7, с. 177–180].

Головне призначення цього стилю полягає чіткому та логічному донесенні наукової інформації до реципієнта, а саме доведенні теорій та гіпотез, роз'ясненні явищ, представленні наукових досягнень суспільству, уникаючи при цьому емоційно-забарвлених слів, висловів та громіздких граматичних конструкцій.

Як відомо, мова науково-технічної літератури відрізняється від розмовної мови або мови художньої літератури певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями. Розглядаючи науково-технічний текст крізь призму граматичних та стилістичних характеристик, перш за все, слід зазначити, що контекст науково-технічного стилю породжує тенденцію до уніфікації мовних засобів, тому науково-технічний дискурс відрізняється регламентованістю, допускаючи лише незначні індивідуальні девіації. Уніфікацію мови можна прослідкувати як в уніфікації термінології, так і у використанні загальнонаукової лексики, фразеології та службових слів, в особливостях синтаксичної побудови речень та вибору структурних засобів, морфологічних форм під час перекладу [26, с. 38].

Слід зазначити, що лексика науково-технічної літератури набагато бідніша за лексику художніх творів. Тому частотність окремих елементів загальної лексики науково-технічної літератури вища за частотність окремих елементів лексики художніх творів, при цьому до характерних рис науково-технічного

стилю відносяться літературні слова та висловлювання, запозичення, переважання та рідкість переносних і контекстуальних значень.

Науково-технічна література характеризується фіксованими синтаксичними нормами, оскільки зміст науково-технічного тексту потребує логічності викладу та, як, наслідок, детальної передачі причинно-наслідкових зв'язків, великої кількості підрядних речень, прикметникових та дієприслівникових зворотів тощо. Вимога аргументованості науково-технічних висловлювань породжує використання паралельних синтаксичних конструкцій та вставних слів.

До граматичних особливостей технічних текстів відносять також характерне використання усталених граматичних структур, найбільш поширеними з яких є пасивні звороти, безособові та неозначено особові речення, безособові форми дієслів. За допомогою інверсії, як правило, формується логічний наголос [5, с. 88].

Особливе місце у фахових текстах посідають дієслова недоконаного виду, оскільки від них утворюються форми теперішнього часу, яким, як правило, властива невизначена тривалість та незавершена повторюваність. Тому їх здебільшого застосовують для позначання абстрактної назви процесу, який відбувався в минулому або відбуватиметься в майбутньому, тобто коли потрібно підкреслити перебіг процесу, а не результат.

Дієслова доконаного виду, на відміну від попередніх, вживаються для позначення початку та завершеності процесу. Їх використовують в стійких зворотах типу: *розглянемо ...; доведемо, що ...; підсумуємо; продемонструємо на прикладах* тощо.

Ще однією відмінною рисою науково-технічного стилю є переважання іменників та прикметників над дієсловами. Іменний характер наукового стилю – типова його риса, і пояснюється це наявністю в цьому стилі якісних характеристик предметів і явища. Крім того, часте вживання в науковому стилі імен іменників у поєднанні з прикметниками у функції визначення пояснюється стислістю такого поєднання і високою інформативною вагою іменних форм, що

надзвичайно важливо для наукового викладу, мета якого – повідомити читачеві велику кількість предметних значень в компактній формі [39, с. 133].

Прагнення до лаконізму та стислості викладу зумовлює використання синтаксичної компресії, яка зменшує багатослівність, зберігаючи необхідний обсяг інформації. Синтаксична компресія може бути досягнута за рахунок використання еліптичних конструкцій (*low-pressure producers*), а також випадки опущення артикля (*general view, biological engineering*). Окрім цього, засобами синтаксичної компресії можуть слугувати численні атрибутивні групи (*medium-power silicon rectifiers*) та конструкції з прийменником *of* (*the oxidizer of liquid oxygen*), які допомагають акцентувати увагу читачів на наукових фактах та аргументах. Слід не забувати також про заміну підрядних речень прикметниками в постпозиції (*the materials available*) та використання форм інфінітива у функції означення (*the temperature to be obtained*) [10, с. 66].

Для наукових творів характерною є композиційна зв'язаність викладу. Взаємопов'язаність окремих частин наукового висловлювання досягається за допомогою певних сполучних слів чи груп слів, що відображають етапи логічного викладу і є засобом зв'язку думок у ході логічного міркування.

Типовою морфологічною нормою науково-технічного перекладу, яка допомагає виокремити його з-поміж жанрів є категорія особи. Зазвичай, значення особи передається більш узагальнено. Тому, науковий стиль характеризується повною відсутністю дієслів 2-ої особи однини і дуже рідкісним вживанням 2-ої особи множини. Відповідно до функціональної специфікою наукового стилю в ньому широко використовується перша особа множини, наголошуючи на авторській співпраці.

Оскільки логічність вважається однією з першочергових вимог для побудови науково-технічного перекладу, для його синтаксису притаманні структури, які здатні виражати понятійний зміст. Аби не зашкодити логіці викладу та не порушити стилістичну тональність фрази, у науково-технічному перекладі домінує використання речень з прямим порядком слів. Адже невиправдана інверсія може спричинити двозначність висловлювання,

призвести до стилістичних помилок, до спотворення змісту речення. Тому, у більшості випадків при перекладі слід схилитися до повнозмістовного розповідного речення з нейтральним лексичним наповненням та нормативним прямим порядком слів [21, с. 199].

Для словникового складу технічної літератури характерне застосування великої кількості технічних термінів. Термін – слово або словосполучення, що виражає чітко окреслене поняття певної галузі науки, культури, техніки, мистецтва, суспільно-політичного життя. Термін як найбільш рухливий пласт лексики, схильний до постійного та активного збагачення та зміни, обумовленої науковою уніфікацією термінології тій чи іншій галузі знання. Однією з особливостей науково-технічної термінології, яка часто викликає труднощі під час інтерпретації, є багатозначність одного і того ж терміна в залежності від сфери його застосування. Наприклад, "sandwich" має такі значення: багатошарова конструкція; шаруватий матеріал із наповнювачем; обшивка із заповнювачем тощо. Терміни, а також спеціальна загальнотехнічна лексика, що становлять особливість мови науково-технічного тексту, що сприяють взаєморозумінню спеціалістів тієї чи іншої галузі. До спеціальної загальнотехнічної лексики відносяться слова та словосполучення, що не ідентифікують поняття та об'єкти, однак використовуються вузьким колом фахівців цієї галузі. Це, наприклад, слова, похідні від термінів; загальновживані слова, що вживаються в строго певних поєднаннях [38, с. 77].

У науковому та технічному терміні відтворено найбільш точне та концентроване визначення наукового або технічного поняття. Як зазначає у своїх роботах І. В. Арнольд, найбільш вираженою рисою, яка допомагає відрізнити науково-технічний текст від іншого стилістичного жанру є використання спеціальної термінології. Кожна галузь науки виробляє свою термінологію відповідно до предмета та методу своєї роботи. Можна сміливо сказати, що термін втілює у собі основні особливості наукового стилю і є основою професійних знань, передачі та збереження інформації [1, с. 88–90].

Перераховуючи стилістичні відмінності, було б доречним наголосити на тому, що відтворення перекладу науково-технічного стилю загалом характеризується логічною послідовністю викладу, лаконічністю і стислістю наукової мови, відсутністю образності й емоційності, прагненням досягти точності, стислості, однозначності при збереженні насиченості змісту, здійсненню певного аналізу та систематизації знань. Задля яснішого розуміння та практичного застосування знань під час перекладу, розглянемо кожен з цих критеріїв докладніше.

Відсутність емоційного забарвлення під час перекладу лексичних одиниць даного стилю передбачає опис того чи іншого явища або процесу, під час якого автор повинен переконати реципієнта у правильності своїх поглядів та висновків, закликаючи не до почуттів, а до логічного сприйняття поданої інформації [40, с. 32].

Попередньо виокремлена логічність наукового стилю виявляється в послідовності, несуперечливості висловлювання, в його доказовості й аргументованості, побудові повідомлення відповідно до законів логіки із збереженням відношень і зв'язків реальної дійсності. Запорукою логічного мовлення є перш за все логічність мислення. Вона передбачає вміння міркувати послідовно, спиратись на попередні етапи мислення, шукати джерела і причини появи явищ. Другою умовою логічності мовлення є знання і правильне використання мовцями мовних засобів, за допомогою яких можна точно передати предмет міркування і думку про нього, досягти смислової зв'язності мовлення, уникаючи суперечливості у викладі матеріалу [16, с. 45–55].

Логічність наукового тексту забезпечується застосуванням таких засобів:

1) зв'язок речень за допомогою іменників, що повторюються, часто в поєднанні з вказівними займенниками: *that – той, this – цей*;

2) вживання прислівників, що вказують на послідовність вираження думки: *перш за все – firstly, потім – then*;

3) використання вступних слів, що виражають відношення між частинами висловлювання: *отже – hence, по-друге– secondly, нарешті – finally, таким чином – in this way*;

4) вживання пояснювальних сполучників: *оскільки–since, тому що–because, для того, щоб – in order to*;

5) використання конструкцій та зворотів, які служать для забезпечення зв'язного тексту: *перейдемо до розгляду питання, далі зазначимо*.

Інтелектуальний характер наукового пізнання зумовлює наявність такого фактору, як точність. Точність наукової мови передбачає відбір мовних засобів, які володіють однозначністю і здатністю найкраще відтворити сутність поняття. Як правило, цього можливо досягти за умови ретельного підбору слів, використання слів у їхньому прямому значенні, широкого вживання термінів та спеціальної лексики [37, с. 82–84].

Оскільки науковий стиль реалізує інтелектуально-комунікативну функцію, головним його завданням є послідовно надати пояснення наукових ідей. Послідовність у даних текстах реалізується за допомогою стилістичної співвіднесеності та взаємозалежності складових елементів висловлювання задля отримання зв'язного міркування. Послідовним прийнято вважати тільки той текст, у якому висновки випливають із змісту, текст розбитий на окремі смислові відрізки, що відображають рух думки від часткового до загального або від загального до конкретного [31, с. 94–97].

Перекладу наукового-технічного тексту також притаманна об'єктивність викладу, яка криється у зваженості оцінювання ступеня дослідження проблеми, шляхів її розв'язання, обґрунтованості результатів, відсутності суб'єктивізму при передачі змісту, у безособовості мовного вираження. Названа ознака також реалізується через чітку та лінгвістично мотивовану презентацію наукової інформації з використанням таких елементів, як абстрактно-узагальнений характер викладу, абстрактність, раціональний спосіб подання інформації. На лексичному рівні об'єктивність прослідковується у використанні однозначних та нейтральних слів, слів у прямому значенні, загальнонаукових термінів. На

синтаксичному рівні це представлено за допомогою використання багатокомпонентних складних речень зі вставними конструкціями. Визначення, виражені дієприслівниковими зворотами, у наукових текстах зазвичай стоять після обумовленого слова, приєднуючи додаткову інформацію до об'єкту, що описується [18, с. 78–84].

Спрощеність або загальнодоступність є ще однією характеристикою, яка визначає культуру перекладу технічного тексту. Простота викладу в науковій праці сприяє тому, що текст легко читати, а думки автора сприймаються без ускладнень. Вміле формулювання та логічна послідовність розгляду основних тез, правильність вживання лексичного матеріалу, змістовна «прозорість», граматична точність, забезпечує ясність передачі думки, природність і простоту викладу інформації.

Стислість – необхідна та обов'язкова якість мови технічного перекладу, що найбільше визначає її культуру. Насправді це означає вміння уникнути непотрібних повторів, зайвої деталізації. Кожне слово і вираз використовується з метою як можна точніше та коротше донести сутність поданої інформації. Тому слова та словосполучення, які не несуть жодного змістового навантаження, мають бути виключені з тексту. Здавалося б, така вимога може суперечити повноті викладу. Насправді це два взаємопов'язані екстралінгвістичних фактори. Підбираючи вираження при побудові речень, перекладач не тільки передає зміст інформації, але і сигналізує реципієнта про її важливість, про те, як слід реагувати на отримане повідомлення [28, с. 65].

Очевидно, що технічний переклад повинен бути також переконливим. Переконливість є однією з найважливіших рис тексту документа, яка залежить від того, наскільки він аргументований і логічний. Вона залежить від послідовності розташування смислових компонентів, що виражає логічну залежність між аргументами і наслідком. Не обов'язково використовувати велику кількість аргументів, важливо, щоб вони були переконливими, що не вимагають повторної перевірки, викладеними в строгій логічній послідовності.

Абстрагованість наукового стилю створюється шляхом широкого використання мовних одиниць абстрактного й узагальненого значення, зокрема абстрактної лексики, слів, що виражають узагальнені поняття та ін. Абстрагованості тексту сприяють не тільки засоби на лексичному рівні, а й на морфологічному та синтаксичному. Про це свідчить переважне використання іменників, неозначено-особових речень, пасивних конструкцій, вживання прислівників та прикметників, що позначають постійну та загальну якість, властивість чи дію [15, с. 99].

Сукупність правильно відібраних лексичних, граматичних та стилістичних засобів на етапі перекладу технічного тексту зумовлюють певну ступінь адекватності перекладу. Вибір лексико-семантичних варіантів терміну на основі вивчення його контекстуальних зв'язків і з урахуванням прагматико-комунікативного аспекту висловлювання є основою точного і правильного перекладу. Спираючись на переконання В. Н. Комісарова, яке на нашу думку стало новим кроком в розвитку теоретичних поглядів стосовно даного поняття, адекватним називають переклад, який забезпечує прагматичні завдання акту перекладу на максимально можливому для досягнення цієї мети рівні еквівалентності, не порушуючи норм або узусу мови перекладу, дотримуючись жанрово-стилістичних вимог до тексту цього типу та відповідності суспільно-прийнятої конвенційної норми перекладу [17, с. 77].

Як передбачає А. Я. Коваленко, поняття адекватності прийшло в теорію перекладу з теорії пізнання, де термін «адекватність» означає вірне відтворення в уявленнях, поняттях та судженнях об'єктивних зв'язків та відносин дійсності. Збереження мети комунікації, передача прагматичної установки є пріоритетом і може пояснювати зміну форми оригінального повідомлення, при наявності об'єктивної необхідності [16, с. 12].

Адекватність як поняття скоординоване на передачу смислового змісту оригіналу слід відрізнити від еквівалентності, оскільки значення даних понять є наближеними. В більшості випадків обидва терміни вживаються як синоніми, що становлять градуальну опозицію, коли еквівалентність передбачає встановлення

відносин тотожності на рівні одиниць, з яких складається адекватність означає комунікативну та прагматичну тотожність. Вважається, що адекватність перекладу неможливо досягти без реалізації еквівалентності на окремих рівнях побудови тексту, хоча еквівалентність не завжди призводить до адекватності.

Функціонально адекватним є текст, який відображає умови комунікації, стильові та жанрові характеристики вихідного тексту, але при цьому, оскільки він орієнтований на реципієнта, враховується також жанрова система мови перекладу. Функціональна адекватність може визначатися на основі оцінки семантичної, стилістичної та жанрової еквівалентності тексту перекладу та тексту оригіналу. Найбільш актуальною дана характеристика тексту перекладу може бути визнана для стилів, що характеризуються жорсткою жанровою парадигмою, наприклад, для офіційно-ділових текстів, окремих жанрів наукової мови [3, с. 111].

Аби досягти адекватного комунікативного ефекту слід зважати на те, що реципієнти технічного перекладу є представниками різних культур, а отже володіють різною комунікативною компетенцією. Через розбіжності у світогляді, уявленнях, мовних та позамовних уміннях сприйняття одного й того ж самого тексту може відрізнятись. А якщо зміст вихідного і кінцевого текстів сприймається по-різному, то переклад, як двомовний комунікативний акт не досяг попередньо сформульованої мети.

Для забезпечення адекватності під час перекладу буває необхідно адаптувати як зміст тексту, так і його форму, що часто має компромісний характер. Багато особливостей перекладу пов'язані зі специфікою мов (англійської або української), тобто мови на якій (або з якої) здійснюється переклад.

Мовознавці трактують поняття терміну адекватності по-різному, дотримуючись позиції, за якою визначальною рисою є збереження змісту вихідного тексту, у якому пріоритет віддається передачі мети комунікації. Також вчені, які зосереджені на питанні адекватності виділяють різні її типи, за якими можна оцінювати адекватність передачі змісту та форми оригіналу. Отже,

налічують декілька видів науково-технічного перекладу, залежно від його рівня еквівалентності оригіналу.

Семантико-стилістичний адекватний переклад – семантично повний і точний, стилістично еквівалентний переклад, що відповідає функціонально-стилістичним нормам перекладу. Прагматично (функціонально) адекватний переклад передає основну комунікативну функцію оригіналу [19, с. 167–170].

Під дезиративно адекватним перекладом розуміють відтворення конструкції оригіналу в повному обсязі, що відповідає на інформаційний запит реципієнта і не обов'язково передає повний смисловий зміст і основну комунікативну функцію оригіналу.

Розрізняють також інші варіанти перекладу: реферативний, анотаційний та консультативний та типу «експрес-інформація».

Реферативний переклад підпадає під означення перекладу як передачі інформації, яка міститься у деякому творі, засобами іншої мови у стислому вигляді. Даний вид перекладу покликаний передати всі основні питання першоджерела, а також повідомити суттєвий зміст кожного з них.

Анотаційний переклад – це різновид технічного документа, принциповою основою для якого є процес аналітико-синтетичної переробки інформації, який вимагає від перекладача стислого висловлення інформації, без надання критичної оцінки.

Консультативний переклад – це вид усного технічного перекладу, особливість якого полягає в усному анотуванні або вибіркового перекладі заголовків, який виконує консультант-перекладач. Таку роботу може виконати лише досвідчений перекладач, який є професіоналом в тій чи іншій галузі науки і техніки.

Переклад типу «експрес-інформація» належить до письмового технічного перекладу, головна мета якого полягає у викладі змісту іноземної науково-технічної статті або патенту у реферативній формі без попереднього скорочення оригіналу. Аби переклад відповідав вимогам вищезазначеного типу, перекладачу потрібно детально вивчити текст оригіналу, а потім передати його зміст,

керуючись власною суб'єктивною думкою. Кінцевий варіант перекладу може відповідати побудові першоджерела як в послідовності, так і в подробицях викладу його смислових частин. В цьому і виражається своя точка зору перекладача на оригінал при виконанні перекладу типу «експрес-інформація». Виказувати ж свої власні міркування або давати будь-яку оцінку при цьому виді технічного перекладу перекладач не повинен [26, с. 61–63].

1.2. Проблема визначення поняття «перекладацька трансформація»

Переклад – це прийом передачі змісту і форми оригіналу засобами іншої мови. Оскільки, процес перекладу є не тільки творчим та цікавим, але і складним та відповідальним, то перед перекладачем постає низка перекладацьких труднощів. Адже головним завданням є збереження інформації та адекватності вихідного тексту. Саме для того, щоб комунікативні компетенції реципієнтів, що сприймають текст оригіналу та текст перекладу співпадали, перекладач змушений використовувати так звані трансформації. Причиною застосування вище згаданих конструкцій є розбіжності у системах мови оригіналу та мови перекладу (формальні засоби та моделі вимови, словотворення, фразотворення), невідповідність мовних норм та правил. А отже перекладач повинен нівелювати їх заради досягнення рівноцінності регулятивного впливу похідного тексту та тексту перекладу [8, с. 112].

Якщо враховувати думку мовознавців з цього приводу, то більшість з них вважають, що кожна перекладацька трансформація певною мірою є мотивованою. З-поміж усіх науковців, найбільш детально цю проблему дослідила Т. Р. Левицька, яка вважає першочерговими наступні фактори:

– бажання викоринити буквалізм, який запобігає передачі головного сенсу слова або словосполучення, адже націлений лише на збереження формальної структури мовної одиниці;

– прагнення ідіоматизувати переклад, тобто якнайчастіше використовувати вирази, що є найбільш вживаними у мові перекладу;

- прагнення досягти максимальної зв'язності тексту, уникаючи громіздкості, повторів та нелогічності викладу думок;
- прагнення відтворити інформацію, закладену в перекладі в максимально стислій і лаконічній формі;
- прагнення відтворити складну гру слів, образність та інші стилістичні фігури [19, с. 11–18].

Трансформація – це основа більшої кількості перекладацьких прийомів, яка полягає у встановленні смислового зв'язку з різними елементами у реченні та розвитку глибинної та поверхневої структури лексичних одиниць при перекладі. Через те що перекладацькі трансформації здійснюються з мовними одиницями, що мають план змісту та план вираження, то вони носять формально семантичний характер, перетворюючи як форму, так і значення вихідних одиниць.

Незважаючи на відносно молодий вік теорії перекладу, нараховано безліч робіт, присвячених міжмовним перетворенням. І це зрозуміло, адже даний аспект є провідним і окреслення його теоретичних засад відіграє досить важливу роль у роботі будь-якого перекладача.

На цей час у перекладознавстві відсутня чітка позиція щодо визначення понять «перекладацька трансформація», «міжмовне перетворення». У нашій роботі ми спробуємо надати найпоширеніші точки зору стосовно цих термінів серед відомих вітчизняних та зарубіжних представників науки про переклад та провести аналіз їхніх міркувань.

Термін «мовна трансформація» використовується у різних лінгвістичних працях відомих мовознавців, таких як Я. Й. Рецкер, В. Н. Комісаров та ін. Попри це, слід зазначити, що єдиного коректного поняття досі не існує, оскільки кожен з лінгвістів виокремлює основні для себе аспекти даного явища та намагається найточніше відобразити суть питання. Так, наприклад, провідний науковець та лінгвіст Я. Й. Рецкер вважає мовну трансформацію прийомом логічного мислення, за допомогою якого перекладач розкриває значення іншомовної одиниці у контексті та знаходить відповідний перекладацький еквівалент, який не

повинен співпадати зі словниковим варіантом. Грунтуючись на даному визначенні, можна зробити висновок, що вихідна лексична одиниця, взята зі словника, не повинна сприйматися буквально. Дозволяється застосувати певні відхилення від словника, але якщо вони відповідають стандартним вимогам адекватності перекладу. Тобто, головною метою перекладача, на думку Я. Й. Рецкера є здійснення максимально наближеного за смисловим навантаженням тексту перекладу, аби допомогти реципієнту отримати інформацію з початково закладеною автором інтенцією [27, с. 115–120].

Також досить слушною є точка зору, висунута українським літературним критиком та мовознавцем Т. Р. Кияком. Він вважає, що основні та незначні зміни в структурній формі мовних одиниць, що відбуваються з метою досягнення точності в перекладі, і є перекладацькими трансформаціями. Їх використання є доцільним у випадках, коли під час перекладу унеможлиблюється передача інформації з вихідної мови і причиною цього стає брак ресурсів мови, на яку здійснюється переклад [15, с. 12].

В. Н. Комісаров з цього приводу стверджує, що під терміном «трансформація або міжмовне перефразування» мається на увазі перш за все операції перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу в зазначеному сенсі. На його думку, це досить динамічний процес, під час якого перекладач може застосовувати різні трансформації при перекладі різноманітних оригіналів в тих випадках, коли спостерігається відсутність словникового відповідника або ж він не може бути використаний за умовами контексту [17, с. 34].

Ще одне трактування поняття трансформації озвучене Л. С. Бархударовим. Вчений, який зробив значний внесок у розробку типології перекладацьких трансформацій, говорив про те, що перекладацькі трансформації є численними та якісно різноманітними міжмовними перетвореннями, які утворюються з метою досягнення перекладацької еквівалентності, або іншими словами адекватності перекладу, незважаючи на різноманітні розбіжності у формальних та семантичних системах обох мов.

У своїх працях Бархударов зазначає, що:

- 1) поняття «трансформація» не можна характеризувати буквально у зв'язку з тим, що текст не зазнає повної зміни;
- 2) справжній текст лежить в основі створення іншого тексту іншою мовою за допомогою вживання перекладацьких трансформацій;
- 3) переклад можна розглядати як міжмовну трансформацію [4, с. 17–23].

Одне з найвідоміших визначень поняття «мовна трансформація» належить А. Д. Швейцеру. Він називає перекладацькими трансформаціями міжмовні операції перевираження сенсу в процесі формування яких головним предметом є відношення між вихідними та кінцевими мовними виразами, заміна в процесі перекладу однієї лексичної одиниці іншою [35, с. 215].

Р. К. Міньяр-Білоручев у своїх лінгвістичних працях зазначає, що перекладацька трансформація «полягає у зміні формальних (лексичні та граматичні трансформації) або семантичних (семантичні трансформації) компонентів вихідного тексту за збереження їх формації, призначеної для передачі» [20, с. 147].

Як було висвітлено вище, на цей час у перекладознавстві немає чіткої позиції щодо визначення понять «спосіб перекладу», «перекладацька трансформація», «прийоми перекладу». Існує безліч різних точок зору, запропонованих провідними мовознавцями. Однак, основним визначенням у нашому дослідженні прийнято вважати трактування В. Н. Комісарова, оскільки його переконання здаються нам найточнішими [17, с. 30].

Аналізуючи запропоновані дефініції, можна дійти певного висновку і надати, на нашу думку, єдине загальне визначення терміну. Спільним знаменником у визначеннях, наведених вище, є те, що трансформацією вважається міжмовне перетворення, заміна початкового варіанта більш конкретним і стилістично адаптованим. Беручи до уваги всі аспекти, можна навести загальну дефініцію: перекладацька трансформація – це прийом логічного мислення, що ґрунтується на рівнозначному смислового перетворенні вихідної мовної конструкції, за умови відмінності від словникової форм, але при

збереженні її функціонального впливу. Завдяки трансформаціям стає можливим здійснення переходу одиниць оригінального тексту до подібних йому одиниць у тексті перекладу з установленим смисловим навантаженням. Оскільки такі перетворення відбуваються над лексичними або ж граматичними одиницями мови, вони носять формально-семантичний характер і завдяки ним змінюється як форма, так і значення одиниць оригіналу. У процесі перекладу, подібні трансформації не являють собою статичний аналіз відносин між одиницями двох іноземних мов і їх словниковими відповідниками. В цьому випадку, вони розглядаються як динамічні способи перекладу, що можуть використовуватись перекладачем у випадках, коли існує неможливість віднайти еквівалент у словнику або ж його застосування у певному контекстуальному патерні є некоректним і може зашкодити адекватності перекладу. Трансформації можуть розподілятися на комплексні лексико-граматичні, де перетворення мають справу одночасно як з лексичними, так і з граматичними одиницями вихідного тексту, та на міжрівневі, де відбувається повноправний перехід від лексичних до граматичних одиниць мови і навпаки. Застосування перекладацьких трансформацій базується на тому, щоб текст перекладу з максимальною можливою повнотою, при суворому дотриманні норм передавав всю інформацію, укладену в початковому тексті. Визначившись із інтерпретацією терміну, вважаємо доцільним навести перелік класифікацій перекладацьких трансформацій та детально проаналізувати їх [23, с. 18].

1.3. Огляд основних типів комплексних міжмовних перетворень

Стосовно розподілу та упорядкування перекладацьких трансформацій, слід зазначити, що незважаючи на досить молодий вік перекладознавства як науки, кількісний масштаб перекладацьких трансформацій дуже різноманітний – від трансформацій, в результаті яких вдається досягти відносно невеликої відмінності у отриманому висловлюванні порівняно з вихідним, до випадків так званого парадоксального перекладу, коли зміни у зовнішній структурі вихідної і

перекладеної лексичної одиниці є досить істотними, і важко відразу ж визнати переклад і прийняти, що дане рішення є оптимальним. Відштовшуючись від попередньо проаналізованих теоретичних джерел, ми дійшли думки, що існує безліч підходів до поділу міжмовних перефразувань на типи, проте переважна частина лінгвістів поділяє переконання, що всі перекладацькі трансформації поділяються на лексичні, граматичні та комплексні (в них перетворення зачіпають одночасно лексичні і граматичні одиниці оригіналу).

Одна із найбільш популярних класифікацій, на яку спирається більшість сучасних вчених, була представлена В. Н. Комісаровим і вона охоплює:

- лексичні трансформації;
- граматичні трансформації;
- комплексні лексико-граматичні трансформації.

До основних типів лексичних трансформацій, що застосовуються в процесі перекладу, належать наступні: перекладацьке транскрибування і транслітерація, калькування та лексико-семантичні заміни (конкретизація, генералізація, модуляція) [17, с. 55–65].

Лексичні трансформації прийнято застосовувати під час перекладу у тому випадку, якщо у оригінальному тексті зустрічається нестандартна найменша мовна одиниця, тобто слово, наприклад, будь-яка власна назва, властива лише вихідній мовній культурі і відсутня в перекладі; термін у тій чи іншій професійній галузі. Такі слова відіграють важливе значення у процесі перекладу, оскільки, будучи порівняно незалежними від контексту, вони надають перекладеному тексту різну спрямованість, залежно від вибору перекладача.

Транскрипція– це спосіб перекладу лексичної одиниці оригіналу шляхом відтворення її форми за допомогою літер мови перекладу. Під час здійснення прийому транскрипції відтворюється звукова форма іншомовного слова. Наприклад, *"football"* – футбол, *"Bradley"* – Бредлі, *"speaker"* – спікер, *"Shakespeare"* – Шекспір, *"prince"* – принц.

Під поняттям «транслітерація» розуміють детальну передачу знаків, літер або текстів однієї мови засобами іншої при другорядній ролі звукової точності,

тобто передача однієї писемності літерами іншої. Наприклад, *"Arnold"* – Арнольд, *"impeachment"* – імпічмент, *"deescalation"* – деескалація, *"Columbia"* – Колумбія, *"Subaru"* – Субару, *"Malta"* – Мальта.

Перекладацькому транскрибуванню та транслітерації у більшості випадків підлягають:

- власні назви;
- географічні назви;
- назви установ, компаній, фірм;
- назви художніх творів, періодичних видань, історичних та культурних пам'ятників;
- назви народів та племен і т.д.;
- імена казкових героїв та фантастичних створінь.

Яскравими прикладами можуть слугувати наступні іменники: *"Hollywood"* – Голівуд, *"Robert Tichener"* – Роберт Тічнер, *"Beatles"* – Бітлз, *"Wall Street Journal"* – Уолл Стріт Джорнал, *"goblin"* – гоблін, *"Elkton Hill"* – Елктон Хілл.

Транскрибування і транслітерація є провідними способами при перекладі іншомовних реалій, оскільки вони допомагають зберегти звуковий чи графічний склад слова. Реалії мови оригіналу зазвичай не мають еквівалентів перекладу іншою мовою. У цьому полягає проблема перекладу реалій. У сучасній перекладацькій практиці частіше застосовують прийом перекладацького транскрибування, ніж транслітерації, оскільки даний прийом допомагає більш точно передати звукову форму лексичної одиниці, незважаючи на те, що передача форми слова вихідної мови завжди буде дещо приблизною [17, с. 72–73].

В англо-українських перекладах елементи транслітерації, що найбільш часто зустрічаються під час транскрибування, полягають, здебільшого, у транслітерації деяких невимовних приголосних і скорочених гласних (*"Dorset"* – Дорсет), передачі подвійних приголосних (*"Bonners Ferry"* – Боннерс Феррі) і збереженні деяких особливостей орфографії слова, що дозволяють наблизити

звучання слова в перекладі до вже відомих зразків ("*Hercules missile*" – *ракета Геркулес*). Традиційні виключення стосуються, головним чином, освячених звичаєм перекладів імен історичних постатей та деяких географічних назв ("*Charles I*" – *Чарльз I*, "*William III*" – *Уільям III*, "*Edinburgh*" – *Единбург*).

Калькування – це утворення нових слів та словосполучень за допомогою буквального перекладу відповідного іншомовного елемента. Головна мета калькування полягає у створенні нового слова або стійкого сполучення в мові перекладу, що копіює структуру вихідної лексичної одиниці. Саме так чинить перекладач, перекладаючи "*superpower*" як *наддержава*, "*mass culture*" як *масова культура*, "*White House*" – *Білий Будинок*, "*head of the government*" – *голова правління*. У ряді випадків використання прийому калькування супроводжується зміною порядку розташування калькованих елементів: "*first-strike weapon*" – *зброя першого удару*, "*land-based missile*" – *ракета наземного базування*. Також в процесі перекладу можна зустріти явище, коли транскрипція і калькування використовуються одночасно. Підтвердження цього є наведені приклади: "*transnational*" – *транснаціональний*, "*petrodollar*" – *нафтодолар*, "*miniskirt*" – *міні-спідниця*. Такий спосіб перекладу можна назвати напівкалькою [17, с. 99–102].

На відміну від транскрипції, калькування не завжди буває простою механічною операцією перенесення вихідної форми в мову, на яку здійснюється переклад; найчастіше доводиться вдаватися до деяких трансформацій. Насамперед це стосується зміни відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, морфологічних чи синтаксичних відношень між словами тощо.

Лексико-семантична заміна – засіб досягнення еквівалентності, який полягає у передачі лексичних одиниць іншомовного походження шляхом використання одиниць мови перекладу, значення яких не співпадає із значеннями вихідних елементів, але може бути виведене за допомогою певного типу логічних перетворень. Головними підвидами вище згаданої мовної трансформації слід вважати конкретизацію, генералізацію та модуляцію.

Визначення поняття конкретизації у В. Н. Комісарова виокремлено наступним чином: це спосіб перекладу, внаслідок якого перекладач замінює слова або словосполучення іноземної мови з більш широким предметно-логічним значенням на слово з більш вузькою семантикою. Серед слів досить широкої семантики, які наявні в англійському лексичному спектрі, можна, зокрема навести такі: *thing, entity, power, deal, man, commitment, to say u to tell* тощо [17, с. 104].

Конкретизація значення застосовується у тих випадках, коли вихідна одиниця має високий ступінь інформаційної невизначеності і значною мірою залежить від контексту. В даному випадку, перекладу підлягає не тільки окреме слово, але і конкретний варіант його значення в певному контексті. Це можна чітко прослідкувати у нижче поданих реченнях:

– *I have made a commitment to this programme.* – Я вирішив підтримати цю програму.

– *At seven o'clock an excellent meal was served in the dining-room.* – О сьомій годині до їдальні принесли чудовий обід.

– *He told me I should always obey my father.* – Він порадив мені завжди дослухатися до порад мого батька.

На відміну від конкретизації, поняття «генералізації» пов'язане зі зміною терміна вузької семантики на термін ширшої семантики. Її використовують у разі виходу зі скрутного становища, коли невідомо позначення видового поняття мовою перекладу. Але оскільки це іноді призводить до певної втрати точності інформації, використовувати даний прийом слід обачно – тільки у тих випадках, коли вживання у перекладі відповідника слова, що перекладається, може призвести до порушення граматичних, або стилістичних норм мови перекладу.

Традиційним прикладом генералізації може слугувати переклад слова *treatment*, яке володіє досить великою палітрою значень і для коректного використання потребує взаємодії з контекстом. Наприклад, *The treatment turned to be successful and she recovered completely.* – Лікування виявилось успішним і

вона повністю одужала. Але *His treatment of his parents was very deferential*. – Він ставився до батьків з повагою [17, с. 108].

Модуляція (або змістовний розвиток) – це вид лексико-семантичної трансформації, під час якої здійснюється заміна слова або словосполучення вихідного мови одиницею мови перекладу, значення якої можна логічно сформулювати із значення вихідної одиниці. Найчастіше значення співвіднесених слів в оригіналі та перекладі стають пов'язаними причинно-наслідковими зв'язками:

- *He always made you say everything twice.* – Він завжди перепитував.
- *The cafes became overcrowded, so we have gone home.* – В кафе не виявилось вільного місця, отож ми вирішили піти додому.
- *Then the girl gets killed, because she's always speeding.* – Потім дівчина гине, оскільки вона завжди порушує правила.

До найбільш поширених граматичних трансформацій належать: синтаксичне уподібнення (дослівний переклад), членування речення, об'єднання речення, граматичні заміни (форми слова, частини мови або члена речення).

Синтаксичне уподібнення (дослівний переклад) – це граматична трансформація, під якою слід сприймати відтворення конструкції оригіналу без використання будь-яких змін, тобто спостерігається повне збереження синтаксичної структури та лексичного наповнення одиниць мови оригіналу. Даний вид мовної трансформації доцільно використовувати лише у випадках, коли в мові оригіналу й мові перекладу наявні паралельні синтаксичні структури.

- *I always remember his words.* – Я завжди пам'ятаю його слова.
- *He lives in Moscow.* – Він проживає у Москві.
- *He is a teacher.* – Він вчитель.

Членування речення – це трансформаційний процес, який застосовують для перетворення синтаксичної структури речення в оригіналі на дві чи більше предикативні структури мовою перекладу. У результаті це призводить або до перетворення простого речення мови оригіналу на складне речення мови перекладу, або до розщеплення простого чи складного речення мови оригіналу

на два або більше рівноправних та незалежних один від одного речень у мові перекладу. Виділення в реченні елементів відбувається шляхом роозрізнення за характером комунікативного навантаження. Таким чином, речення має дві змістові частини: одна з них, як правило, називає предмет мовлення, інша містить якусь нову інформацію про нього. Вихідну частину позначають термінами «основа», «відоме», «тема», а інформативну – термінами «ядро», «нове», «рема» [17, с. 112].

Наприклад, *The Chinese working people can live free of worry, with enough to eat and wear for the first time, their standards rising steadily and the war kers know they will go on rising.* – *Тепер робітники Китаю можуть жити не знаючи злиднів. Вперше в історії вони не знають нестачі в їжі і одязі. Їхній життєвий рівень неуклінно зростає, і вони знають, що він зростатиме й надалі.*

For instance, they had this headmaster, Mr. Haas, that was the phoniest bastard I ever met in my life. – *Наприклад, їхній директор, містер Хаас. Такого підлого лицеміра я ще ніколи в житті не зустрів.*

Ще одним досить поширеним перекладацьким прийомом, що є протилежним вище згаданому є об'єднання речення. Сутність даного процесу криється в об'єднанні двох чи більше простих речень мови оригіналу в складну цілісну синтаксичну структуру. Найчастіше до нього звертаються у разі необхідності уточнення змісту речення або ж зі стилістичною метою. Наприклад, *Jesse stood quiet. Inside he was seething.* – *Джессі стояв спокійно, але всередині він весь кипів.*

You didn't have to do all that. I'd have come over to say good-bye anyway. – *Не варто було писати, я б все одно зайшов попрощатися.*

З-поміж граматичних трансформацій на морфологічному рівні суттєве місце також належить граматичним замінам. Під час застосування граматична одиниця в оригіналі перетворюється на одиницю мови перекладу з іншим граматичним значенням. Заміні зазвичай підлягає граматична одиниця будь-якого рівня, а саме словоформа, частина мови, член речення.

Кількісний показник прикладів демонструє, що найбільш розповсюдженим видом є заміна саме частин мови. Для англо-українських текстів характерні заміни іменника дієсловом, прикметника іменником, прикметника дієсловом або займенника іменником. Розглянемо яскраві приклади:

- *I am a poor dancer.* – Я погано танцюю;
- *Be careful and don't do anything rash.* – Дотримуйся заходів безпеки та не роби необдуманих вчинків;
- *She was really beautiful.* – Вона була справжньою красунею.

Як демонструють вищенаведені приклади, в англійській мові тенденція до використання граматичних заміन прослідковується досить чітко, і такі конструкції в цілому використовуються частіше, ніж в українській мові.

До комплексних лексико-граматичних трансформацій відносяться: антонімічний переклад, експлікація і компенсація [17, с. 119].

Описовий переклад або експлікація – це один із універсальних прийомів перекладу нових лексичних одиниць мови оригіналу, який допомагає перекладачеві точно відтворити зміст терміну шляхом використання словосполучення, яке передає повне пояснення або визначення цього значення на мову перекладу. Описовий переклад є доцільним лише у тих випадках, коли він задовільняє наступні вимоги:

- 1) основний зміст позначеного терміном поняття точно переданий у перекладі;
- 2) опис повинен бути не надто багатослівним;
- 3) синтаксична структура словосполучення має бути простою.

За допомогою описового перекладу можна передати значення будь-якого безеквівалентного слова або неологізму в оригіналі. Ось кілька характерних прикладів описового перекладу англійських та американських реалій:

"Tutor" – керівник групи студентів в англійському університеті; *"antedate"* – дата, поставлена заднім числом; *"holding gain"* – дохід, який залежить від збільшення вартості активів; *"carsharing"* – спільне користування

автомобілем; "sidebar" – розмова між суддями та адвокатами; "hit-and-run" – водій, який здійснив наїзд на людину і тепер переховується.

Відповідно до визначення, сформульованого В. Н. Комісаровим, трактування наступної перекладацької трансформації компенсації – передбачає використання під час передачі елементів сенсу та різних стилістичних нюансів, які були втрачені або опущені при перекладі за допомогою мовних одиниць іншого порядку, причому необов'язково в тому ж самому місці тексту, що і в оригіналі. Наприклад:

- *Land Rover: Go beyond* – *За межею буденного.*
- *I'm lucky, though.* – *Все-таки в мене це добре виходить.*

Як можна зрозуміти з прикладів, подібні компенсації використовуються тоді, коли виникає необхідність в передачі внутрішньолінгвістичного значення, яке характеризує ті чи інші мовні особливості вихідного терміну – діалектну своєрідність, індивідуальну особливість мови, гру слів, каламбур [17, с. 125–126].

Поряд з прийомами компенсації та описового перекладу спостерігаємо застосування в перекладах англомовної лексики прийом, що має назву антонімічний переклад. Антонімічний переклад є заміною будь-якого поняття оригіналу протилежним поняттям у перекладі з відповідною перебудовою всього висловлювання, але із збереженням змісту самого поняття.

Дане міжмовне перефразування допомагає зробити мову менш завантаженою погано поєднуваними формулами. Відповідно, прийом антонімічного перекладу робить перекладний текст більш природнім. Іноді, прийом антонімічного перекладу є єдиним можливим варіантом перекладу, в інших же випадках – найбільш зручним варіантом для передачі стилістичних і смислових значень виразу.

Розглянемо його практичне використання у наступних прикладах:

- *Take it easy.* – *Не створюй зайвих проблем.*
- *He didn't talk much* – *Здебільшого він від мовчався.*
- *The boy kept me alive* – *Хлопчик не вбив мене* [17, с. 140–143].

Головні перекладацькі прийоми, виокремлені В. Н. Комісаровим, представлені нижче (див. Рис. 1.2).

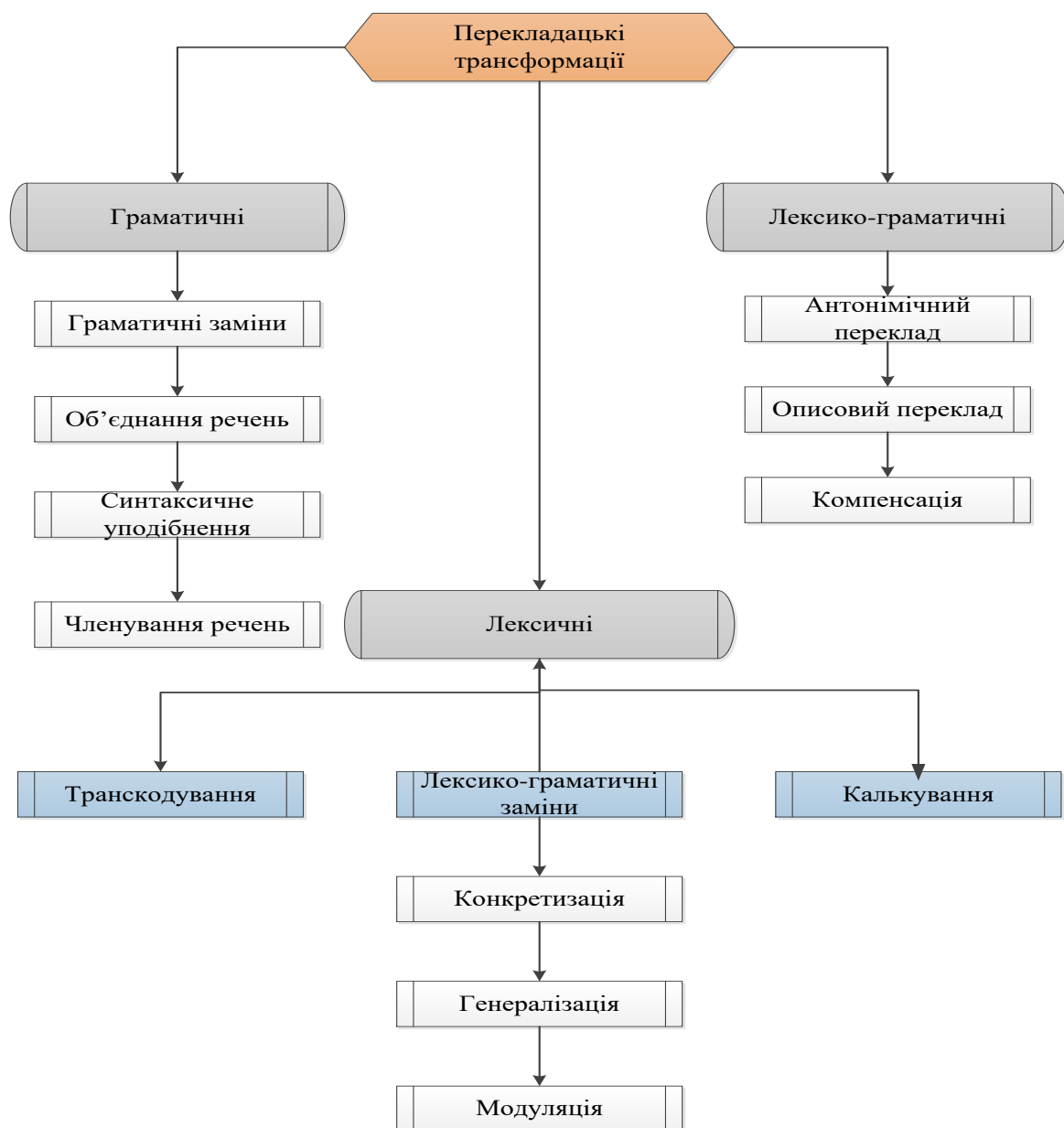

Рис. 1.2 Перекладацькі трансформації за В. Н. Комісаровим

Наступний вчений, Л. С. Бархударов запропонував звести всі мовні трансформації до чотирьох основних груп. Вони включають перестановки, заміни, опущення та додавання. Від початку слід підкреслити, що такого типу поділ є значною мірою умовним. Ці чотири типи елементарних перекладацьких трансформацій окремо зустрічаються рідко – зазвичай вони поєднуються одна з іншими, набуваючи складного характеру, що дає право називати їх комплексними трансформаціями.

На думку дослідника, перестановками належать до трансформацій, побудованих на зміні розміщення слів та словосполучень в структурі речення перекладу в порівнянні з оригіналом задля емоційно-сміслового увиразнення певного вислову. Елементами, які можуть бути інвертованими, є зазвичай слова, словосполучення, підрядні частини складного речення і самостійні речення у тексті. Наприклад, *A suburban train was derailed near London last night.* – *Вчора ввечері поблизу Лондона зійшов ж колій приміський потяг.*

Заміни – це найбільш розповсюджений вид трансформації, в процесі використання якого заміна може застосовуватися як до граматичних одиниць форм слова, частин мови, членів речення тощо, так і до лексичних. Таким чином, мовознавець виокремлює два головних підвиди замін: лексичну та граматичну.

Серед граматичних замін виокремлюють, наприклад, заміну форм слова; заміну частин мови; заміну членів речення, антонімічний переклад, компенсація.

При лексичній заміні відбувається заміна окремих лексичних одиниць (слів і стійких словосполучень) вихідної мови лексичними одиницями мови перекладу, які не є їх словниковими еквівалентами, тобто взяті окремо). Наприклад, *At first the bird hung in my grandfather's room, but soon he outlawed it to our attic, because it began to imitate him.* – *Спочатку він висів у дідовій кімнаті, проте незабаром дід прогнав його до нас на горище, бо шпак навчився дражнити дідуся.* Лексичні заміни можна розподілити на наступні підвиди: конкретизація та генералізація [4, с. 155].

Стосовно прийому додавання, то його використовують в процесі перекладу у зв'язку з «формальною невизначеністю» семантичних компонентів словосполучення у мові оригіналу. Наприклад: *So what? I said. Cold as hell.* – *Ну, то що ж? – питаю я крижаним голосом.*

Опущення є прийомом, що є повністю протилежним додаванню. У процесі перекладу найчастіше опущенню піддаються слова, які є семантично надмірними, тобто виражають значення, які можуть бути виключені з тексту, при цьому уникаючи істотних змін у значенні всього речення. Наприклад, *So I paid*

my check and all. I left the bar and went out where the telephones were. – Я розрахувався та пішов до автоматів.

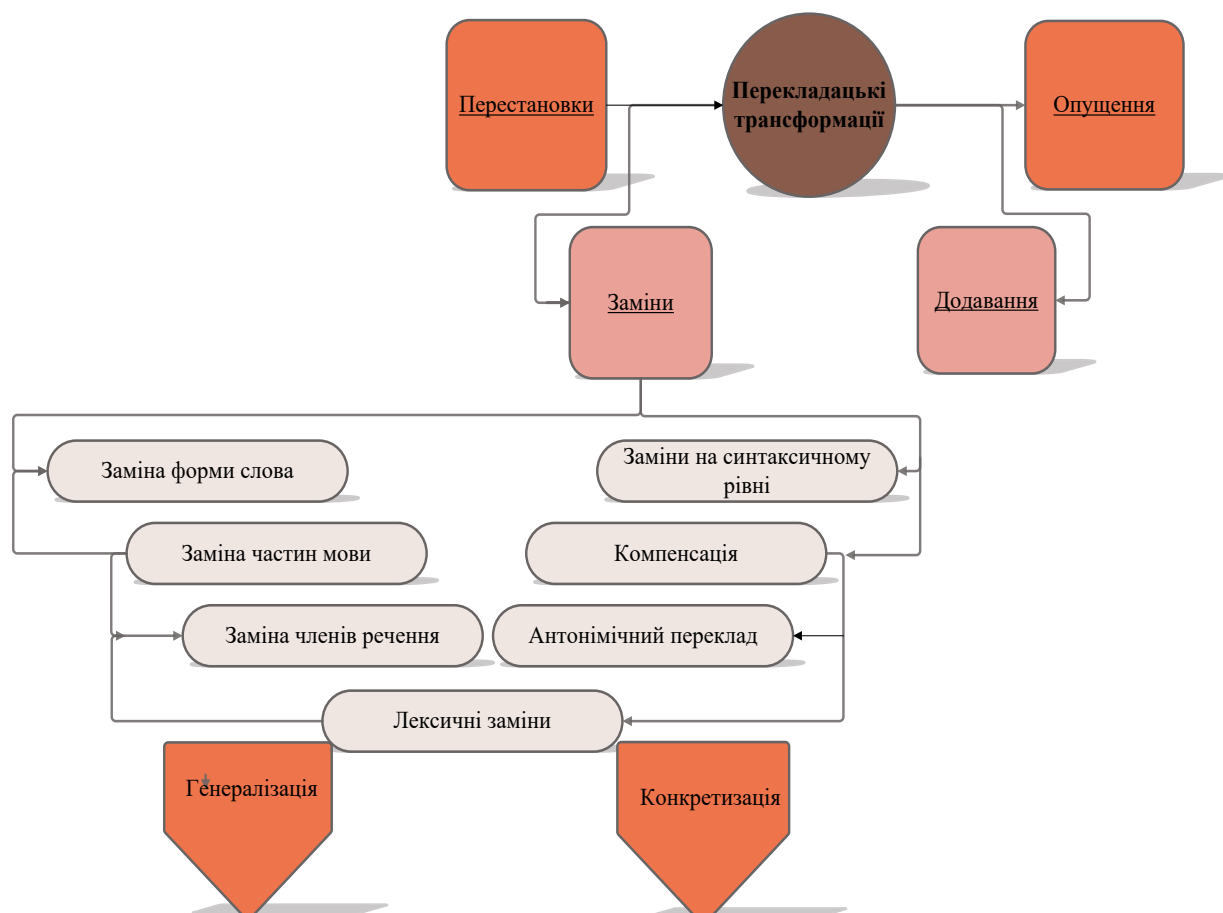

Рис. 1.3 Перекладацькі трансформації за Л. С. Бархударовим

Якщо звернутися до українського мовознавства, то в ньому також нараховується велика кількість лінгвістичних робіт, зосереджених на питанні розподілу трансформаційних прийомів на види та підвиди. У ході дослідження ми переконалися, що одним з таких авторів є В. І. Карабан який виділяє наступні способи перекладу лексичних одиниць. Серед граматичних він виокремлює 4 різновиди, таких як:

- перестановки;
- субституція (заміна);
- додавання;
- вилучення.

Лексичні трансформації застосовуються тоді, коли словникові відповідники того чи іншого слова мови оригіналу не можуть бути використані

у перекладі з причин невідповідності з точки зору значення. До лексичних трансформацій дослідник відносить:

- конкретизація,
- генералізація;
- транскодування;
- калькування або дослідний переклад;
- описовий переклад;
- контекстуальна заміна (вибір слова, що не є словниковим відповідником, але яке підібране з урахуванням контекстуального значення слова, яке передається, його контексту вживання);
- смисловий розвиток (під лексичними трансформаціями розуміють прийоми логічного мислення, за допомогою яких ми розкриваємо значення іншомовного слова у контексті та знаходимо йому відповідність у перекладній мові);
- антонімічний переклад (формальна негативація).

Оскільки при перекладі зіставляються не окремі словоформи, а цілісні смислові сегменти, що становлять єдине понятійне ціле, необхідно докладніше зупинитися на такому типі перекладацьких трансформацій, як комплексні або змішані трансформації.

Найчастіше цей процес передбачає використання одночасно декількох граматичних та лексичних трансформацій [13, с. 20–23].

Отже, перекладачу слід зважати на лексико-граматичні трансформації, тобто на структурні та лексико-семантичні розходження між англійською та українською мовами, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури речення або лексичних змін.

Оскільки лексика тісно пов'язана з граматиною, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні та граматичні зміни.

Детальний огляд перекладацьких трансформацій представлений на Рис. 1.4.

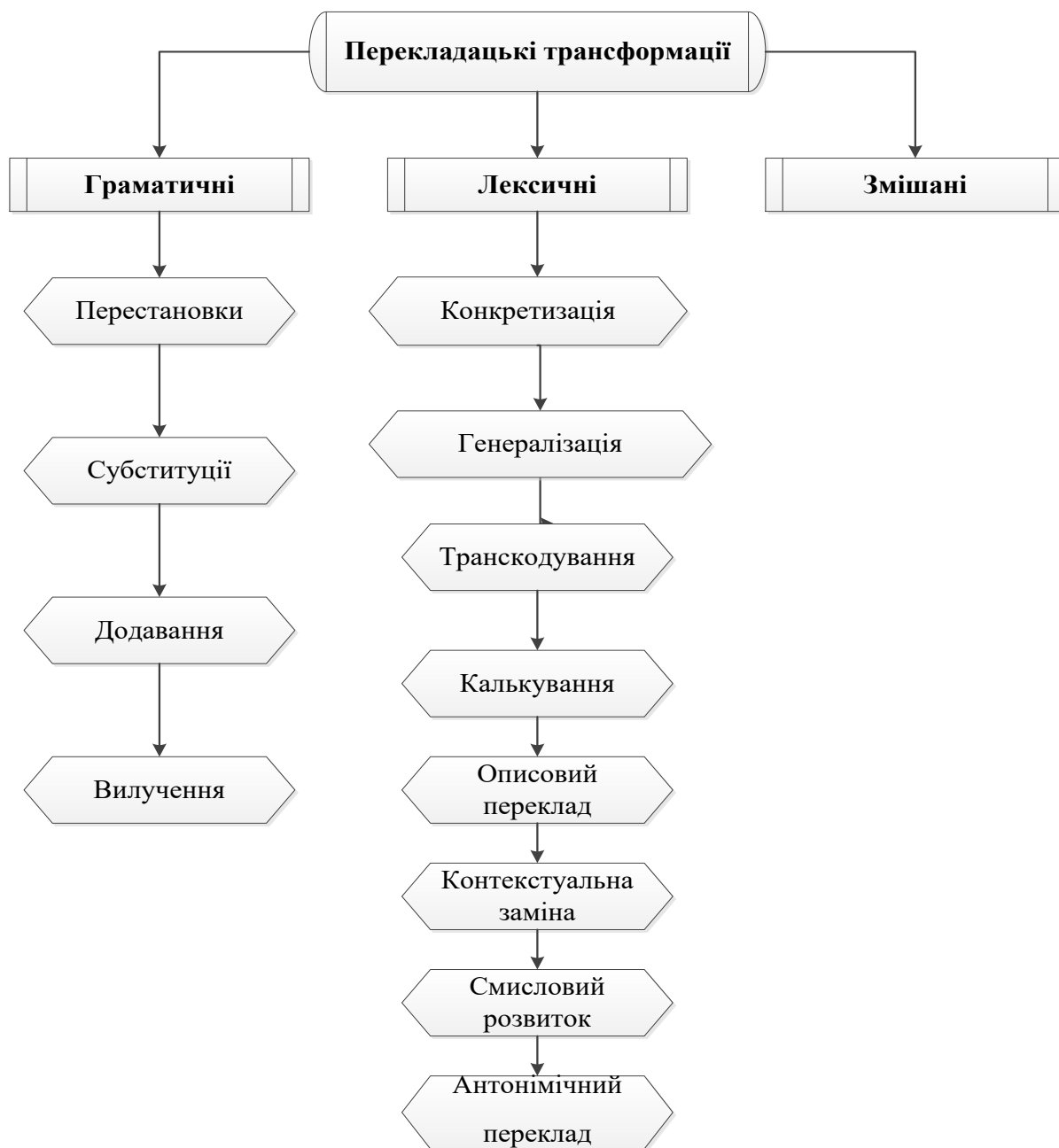

Рис. 1.4 Перекладацькі трансформації за В. І. Карабаном

У своїй спільній праці А. М. Фітерман та Т. Р. Левицька виокремлюють три типи перекладацьких трансформацій:

1. Грамаатичні трансформації, до яких відносяться перестановки, опущення і додавання, перебудови та заміни пропозицій.
2. Стилiстичні трансформації, до яких належать такі прийоми, як синонімічні заміни та описовий переклад, компенсація та інші види замін.
3. Лексичні трансформації, які включають в себе заміну і додавання, конкретизацію і генералізацію понять [19, с. 55].

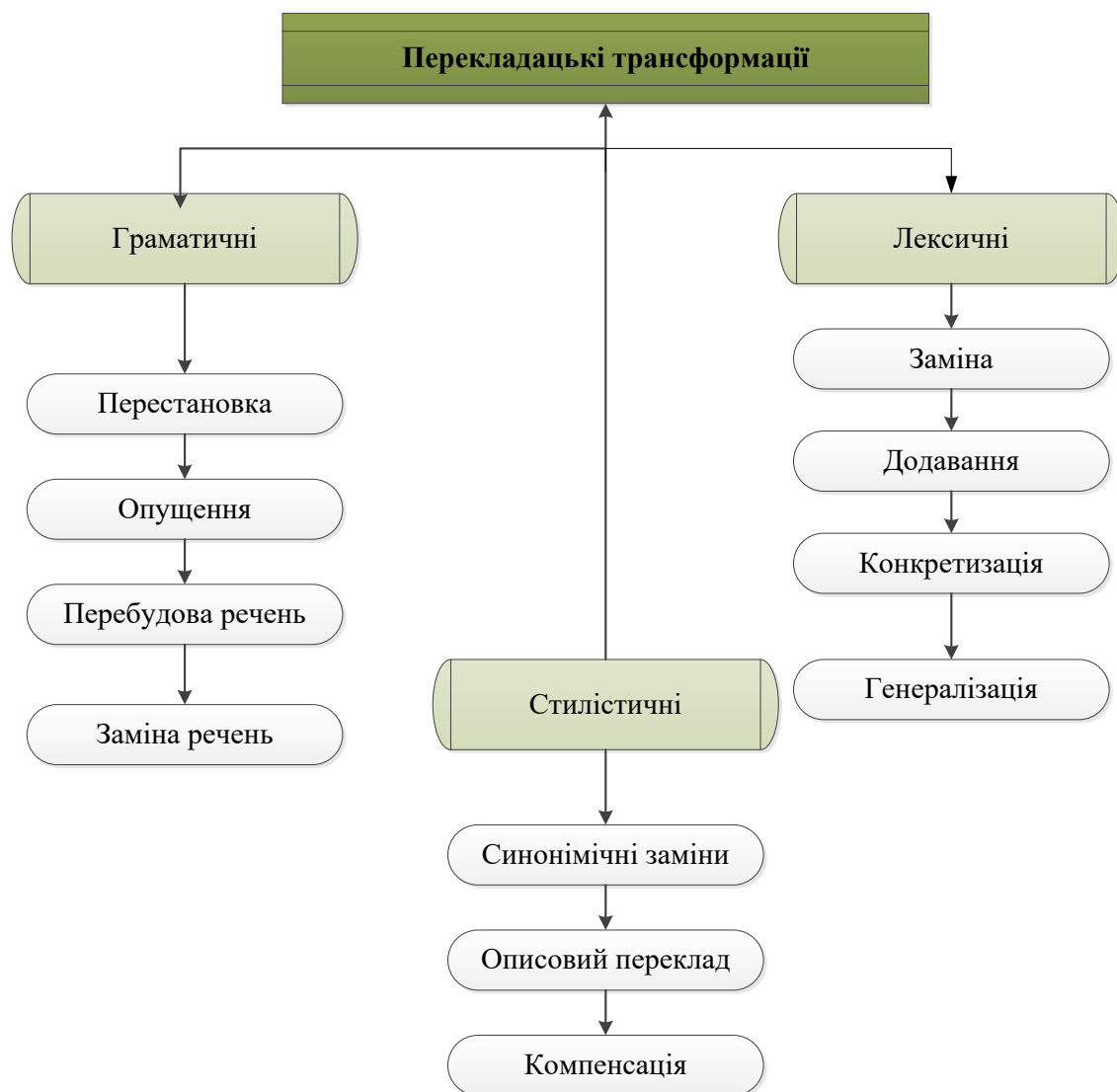

Рис. 1.5 Перекладацькі трансформації за А. М. Фїтерманом та Т. Р. Левицькою

Пїдхїд А. Д. Швейцера їстотно вїдрїзняється вїд класифїкацій, запропонованих їншими вченими, оскїльки вїн пропонує розмежовувати чотири групи перекладацьких трансформацій: на компонентному, референцїальному, прагматичному ї стилїстичному рївнях.

Трансформації на компонентному рївнї семантичної еквівалентності – це певний вид трансформацій, при використаннї яких вживають рїзного роду замїни, тобто замїна частин мови, членів речення, морфологїчних засобів лексичними, синтаксичними або фразеологїчними.

Трансформації на референцїальному рївнї охоплюють конкретизацію; генералїзацію; замїну реалїй; переклад за допомогою реметафоризації (замїна в перекладї одної метафори їншою); метонїмічні трансформації, якї можна диференціювати як замїну назви з одного класу об'єктів назвою їншого

предмета, який асоціюється з ним за суміжністю; деметафоризацію (заміни метафори неметафорою).

Серед трансформацій на стилістичному рівні науковець розрізняє компресію, тобто опущення надлишкових елементів, лексичне згортання, семантичне стягнення, еліпсис або прийом розширення.

Трансформації прагматичного рівня передбачають заміну реалій за допомогою їхнього аналогу, що пояснює переклад, перекладацькі компенсації або заміна одних стилістичних засобів іншими [35, с. 216–217].

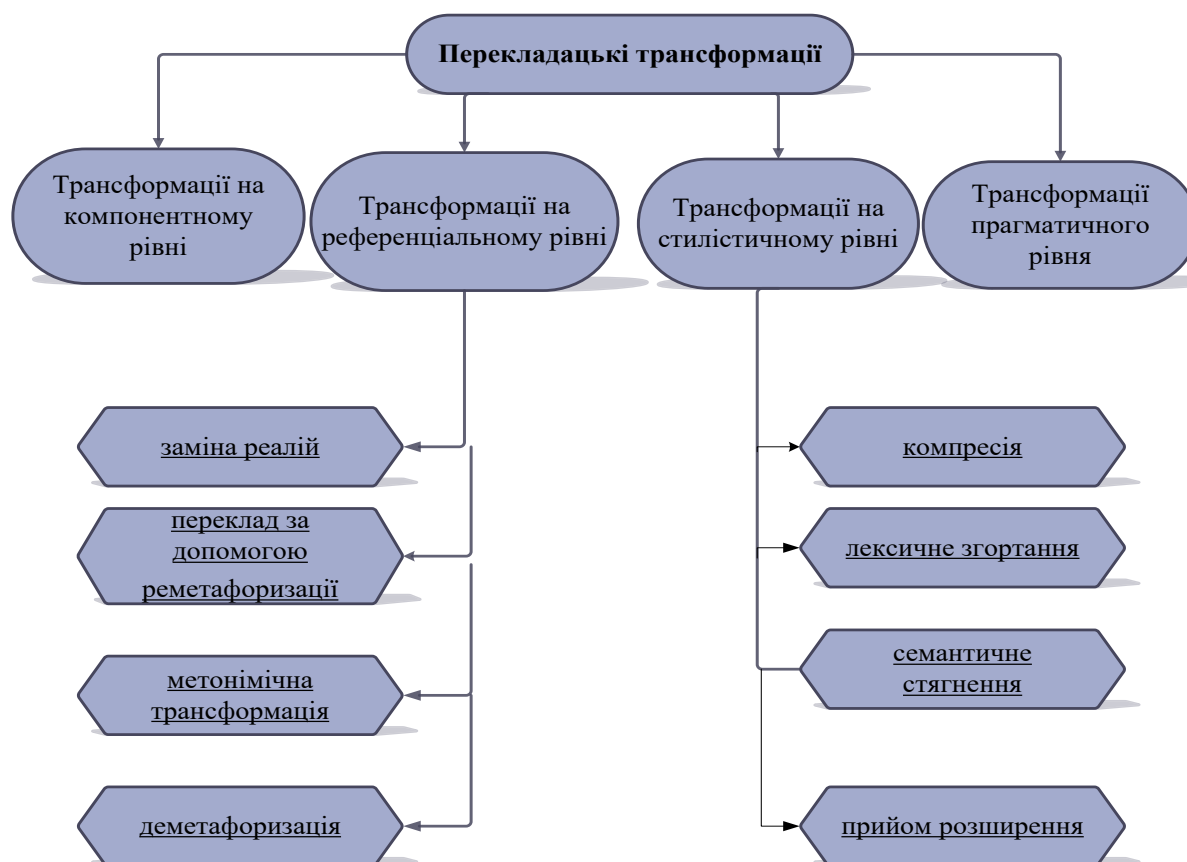

Рис. 1.6 Перекладацькі трансформації за А. Д. Швейцером

Серед лінгвістичних праць, присвячених проблемі класифікації термінологічних одиниць, широкого застосування набула класифікація, розроблена Р. К. Міньяр-Білоручевим. У процесі перекладу лексичних одиниць у науково-технічному тексті мовознавець закликає до використання прийомів, розподілених на такі типи:

1. Лексичні трансформації, що є відхиленнями від прямих словникових відповідників. Основними прийомами даного класу слід вважати конкретизацію

та генералізацію, які застосовуються до слів з більш обширною абстрактністю та семантикою.

2. Граматичні трансформації, сутність який полягає в перебудові речень на структурному та морфологічному рівнях відповідно до норм мови перекладу. Граматичні трансформації в Р. К. Міньяр-Білоручєва представлені заміною членів речення, заміною частин мови, пасивізацією, об'єднанням та членуванням речень.

3. Семантичні трансформації, які здійснюються на основі різноманітних причинно-наслідкових зв'язків, що існують між елементами ситуацій, що описують. До цієї категорії автор зараховує метонімічні заміни, антонімічний переклад, синонімічні заміни, метафоричні заміни, компенсацію, логічний розвиток понять (модуляцію) [20, с. 149–151].

Говорячи про трансформації загалом, необхідно відзначити, що більшість слів усякої мови більш-менш багатозначна. У зв'язку з цим використовується й множинність словникових відповідностей і трансформацій.

Але слід пам'ятати, що лексичні труднощі перекладу технічних текстів текстів характеру є найбільш поширеними і, головним чином, пов'язані з передачею безеквівалентної лексики, назв, багатозначних слів, аббревіатур, неологізмів, термінів, образної фразеології.

Детальна класифікація міжмовних перетворень зображена нижче (див. Рис. 1.7).

Слід зазначити, що прийоми, виокремлені даним мовознавцем для різних мов мають одну основу, однак їх функціонування в мові відрізняється. Одні і ті самі прийоми виконують різні функції, мають різний ступінь вживаності і різну питому вагу в системі кожної окремої мови, чим і пояснюється потреба зваженому рішенні при виборі тієї чи іншої трансформації. Під час прийняття перекладацьких рішень повинні зберігалася комунікативна функція тексту перекладу, відповідність його нормам української мови.

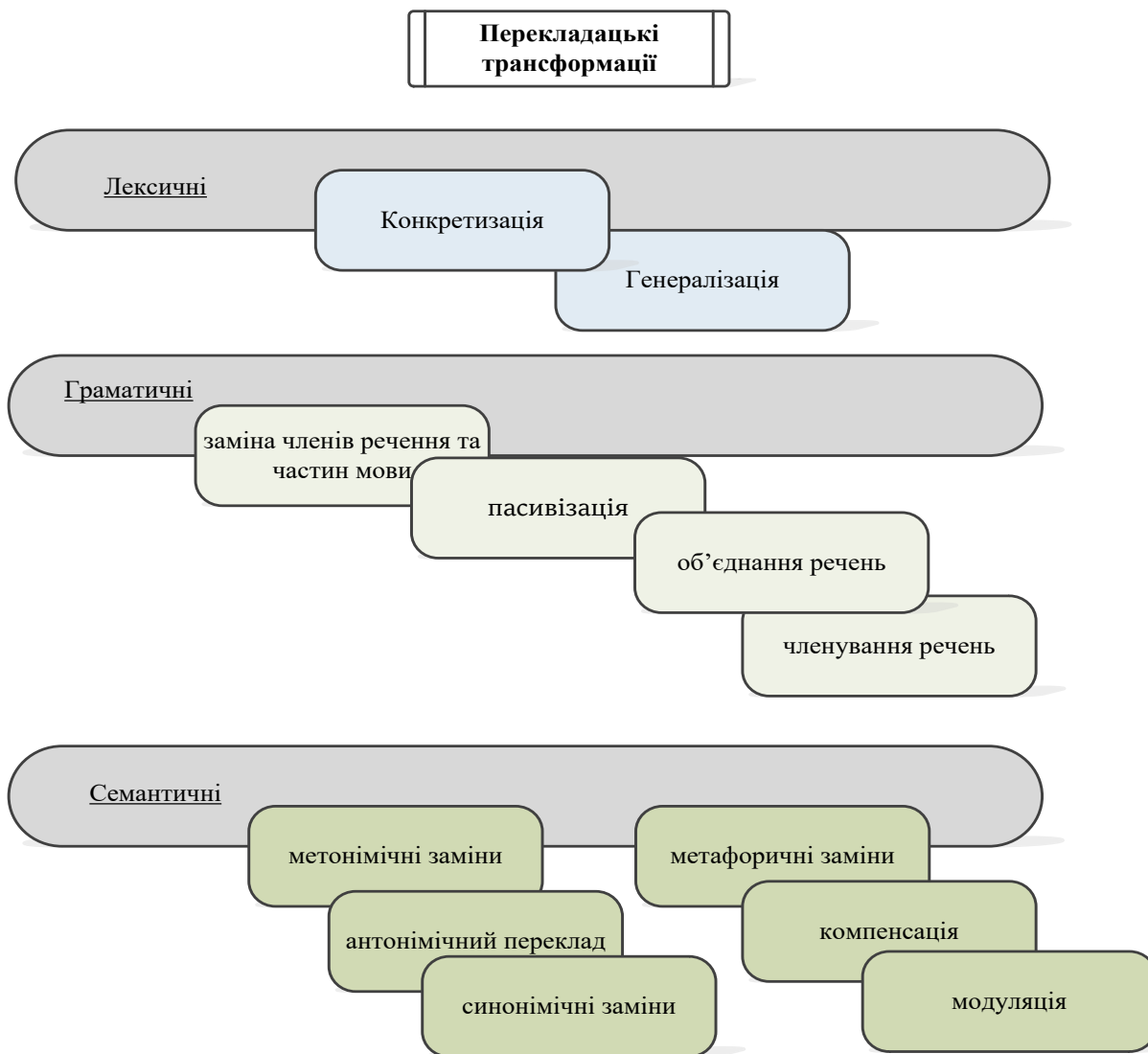

Рис. 1.7 Перекладацькі трансформації за Р. К. Міньяр-Білоручєвим

Отже, у першому розділі нашого дослідження ми дізнались, що трансформація полягає в зміні формальних (лексичних або граматичних трансформацій) або семантичних (семантичних трансформацій) компонентів вихідного тексту при збереженні інформації, призначеної для передачі.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 1

У першому розділі нами було проаналізовано сутність поняття «переклад», його різноманітні види та головні функції, серед яких варто виокремити перш за все комунікативну інформативну, національно-культурну, навчально-просвітницьку та оцінно-виховну функції. Було визначено, що функціональним стилем перекладацької діяльності та засобом спілкування в галузі науки та техніки є науково-технічний стиль. Підсумовуючи, можна зазначити, що науково-технічний переклад — інтелектуальний продукт, це мовленнєве утворення, який забезпечує наукову комунікацію і є центральною ланкою в ній, він містить змістовну, структурно-граматичну єдність, що реалізується в усній або писемній формі. Він характеризується виразністю, лаконічністю, зв'язністю, високою інформативністю, різними типами лексичного, граматичного, логічного, стилістичного зв'язку і має певну граматичну настанову. Переклад науково-технічного тексту виступає продуктом дослідження, він містить наукові ідеї, аргументації, обґрунтування, або цілком нові знання.

Виходячи з вище зазначеного, можна зробити припущення, що переклад науково-технічних текстів, які містять детальний опис технологічного процесу або алгоритмів роботи з певними технічними пристроями, потребує максимальної консолідації перекладацьких навичок, а також вміння чіткого і точного транскодування інформації з мови оригіналу на мову перекладу на основі глибоких знань структурно-синтаксичного аспекту обох мов. Суттєві розбіжності у обох синтаксичних системах мов, викликає цілий ряд «труднощів перекладу», адже при перекладі необхідно враховувати сукупність логіко-семантичних факторів для передачі змістового тексту, зберігаючи при цьому його стилістичні, експресивні та інші особливості відповідно до норм мови оригіналу. Отже, при перекладі науково-технічної літератури, здобуває особливу актуальність проблема практичного використання перекладацьких трансформацій.

Незважаючи на різноманітні трактування поняття «перекладацька трансформація», загалом це явище у теорії перекладознавства можна охарактеризувати як перетворення, за допомогою яких можна здійснити перехід від одиниць оригіналу до одиниць перекладу.

Щодо наявності перекладацьких трансформацій, то їх на даному етапі розвитку перекладацької науки існує чимало. У роботі детально було розглянуто класифікації В. Н. Комісарова, А. Д. Швейцера, В. І. Карабана, Р. К. Міньяр-Білоручева, Л. С. Бархударова, В. І. Карабана, Т. Р. Левицької та А. М. Фітермана.

Підбиваючи підсумки аналізу різних класифікацій перекладацьких перетворень вітчизняних і зарубіжних дослідників ми можемо дійти однозначного висновку, що єдиної класифікації що до типів перекладацьких трансформацій у сучасній лінгвістичній науці немає. Також слід зазначити, що створення єдиної класифікації ускладнене тим фактом, що прослідковується відсутність універсального критерію, який був би покладений в основу класифікації. Але, незважаючи на це, погляди більшості мовознавців перетинаються стосовно виокремлення трьох основних класів перекладацьких трансформацій. Наприклад, Т. Р. Левицька та А. М. Фітерман виділяють три види перекладацьких трансформацій – стилістичні, граматичні та лексичні. Р. К. Міньяр-Білоручев теж розмежовує три види, але називає їх лексичні, граматичні та семантичні трансформації. Класифікація В. Н. Комісарова зводиться до таких видів трансформацій, як лексичні, граматичні та комплексні.

Проаналізувавши вищенаведені класи трансформацій та проілюструвавши їх прикладами, можемо дійти висновку, що всі трансформації використовуються з метою відтворення оригінального тексту всіма можливими ресурсами у мові перекладу, чи то уникаючи неперекладних елементів, чи то транспортуючи їх у більш доцільне місце.

РОЗДІЛ 2. Аналіз головних особливостей технічних текстів авіаційного спрямування

2.1. Авіаційна галузь яка сфера спеціальних знань

Найважливішою складовою будь-якої спеціальної мови є терміни. Авіаційна підгалузь англійської мови не є виключенням. На думку дослідників, формування авіаційної термінології англійської мови триває більше двох століть і відображає весь складний процес розвитку авіаційної науки та техніки. На відміну від інших пластів термінологічної лексики, дана система залучила найбільшу кількість термінів з інших термінологічних сфер. Цьому сприяло інтенсивне використання досягнень багатьох галузей знань, що зумовило її різноманітність на семантичному рівні. Авіаційна галузь завжди перебуває на передових рубежах науково-технічного прогресу: вбирає у себе новітні досягнення з різних галузей знань, розробляє нові ідеї та технічні рішення, створює конструкційні матеріали та технологічні процеси [41, с. 122].

Більшість сучасних досліджень авіаційної терміносистеми спрямовано на вивчення способів її поповнення. Дослідивши особливості структурно-семантичного авіаційного термінологічного поля С. В. Гриньов-Гриневиц вважає, що авіаційна термінологія, безперечно, перебуває на перетині військової та авіаційної спеціальних сфер. Військова спеціальна лексика характеризується складною структурною організацією. Крім своїх термінів, які фіксуються специфічними військовими поняттями, вона складається з великого обсягу загальнотехнічних термінів, а також термінів, запозичених з таких галузей науки і техніки, як топографія, електроніка, ядерна фізика тощо, тобто тих, що називають загальнонауковими лексичними одиницями [9, с. 25–27].

Оновлення науково-технічної термінології обумовлюється ходом розвитку науково-технічної думки, характером її існування та поширення у міжнародному масштабі, потребою в систематизації та уніфікації, широким застосуванням її словесно-понятійного фонду у багатьох мовах світу. Професійне спілкування

фахівців полегшується за рахунок розширення фонду спеціальної лексики та лексичних одиниць. Ступінь поширення авіаційних термінів у мовах свідчить про те, що вони є поняттями міжнародного значення. Одиниці авіаційної терміносистеми англійської мови, потрапляючи до системи іншої мови, асимілюються та зазнають відповідних морфологічних, фонетичних та орфографічних змін. Їхня специфічна особливість виявляється у можливості залишатися одиницею лексичної системи кожної окремої мови та всього мовного союзу [14, с. 338].

Спеціальна лексика в галузі авіації виступає у ролі універсального інструменту професійної комунікації, адже обробка інформації відіграє в авіаційній галузі вирішальне значення. Це пояснюється тим, що точність та своєчасність прийому інформації, надійність її зберігання та відтворення, ефективність її переробки є запорукою безперебійного функціонування всього мовного процесу.

Така комунікативна взаємодія здійснюється за допомогою спеціальної термінології та забезпечує «мовленнєве спілкування представників однієї професійної групи в ситуації, пов'язаної з безпосереднім виконанням ними професійних або службових обов'язків». При цьому характерною рисою комунікативних взаємодій у сфері цивільної авіації є підвищений соціальний зміст і значення інформації, що передається, оскільки вона служить для забезпечення нормального функціонування та безпеки в одній з важливих і техногенних областей життєдіяльності суспільства [32, с. 113–114].

Що стосується поділу авіаційних термінів за способом творення, то було б доречним зазначити, що авіаційна термінологія утворюється на двох основних словотвірних рівнях: лексико-семантичному та морфологічному.

Лексико-семантичний спосіб творення авіаційних термінів передбачає набуття нового лексичного значення без зміни граматичної структури. В основі даного способу лежить переосмислення значення загальноприйнятого значення лексичної одиниці чи метафоричне/метонімічне перенесення. Як правило, новоутворені слова є етимологічно незалежними один від одного та

функціонують у різних, певною мірою специфічних відокремлених мовних областях. Матеріалом для подібного способу термінотворення служать, в першу чергу, слова основного словникового запасу, які давно функціонують у мові, та позначають життєво важливі предмети та типові явища. Підставою для зіставлення є явно відчутна, безперечна схожість і близькість спеціального та загальноживаного понять, що зближуються. Наприклад, *jacket* – куртка (загальноживана лексика), *кожух* (термінологічна лексика); *to load* – навантажувати (загальноживана лексика), *заряджати* (термінологічна лексика) [36, с. 89–90].

Авіаційна лексика англійської мови збагачена також за рахунок слів, утворених морфологічним способом. Він характеризується додаванням афіксальних морфем до твірних частин слів. Сучасна англійська мова нараховує величезну кількість власне англійських та запозичених афіксів. Частина з них перестала бути активним знаряддям словотворення, інші досить продуктивні. Афіксом ми називаємо морфему, яка в своєму розвитку набула абстрактного значення, притаманного цілому класу слів, і яка, приєднуючись до основи, змінює її значення. Правильність перекладу термінів, утворених за допомогою афіксального способу, нерідко залежить від знання значення конкретного афікса та основних способів перекладу лексичних одиниць з певним афіксом [12, с. 117].

Як показав матеріал дослідження, до цієї категорії належать такі підвиди, як суфіксальний та префіксальний способи творення.

Суфіксальним спосіб – це утворення похідного слова шляхом приєднання до основи словотворчого суфікса. Цей метод сприяє утворенню всіх різноманітних частин мови. Наприклад, *dispatching* – диспетчерське управління, *pilotless* – безпілотний, *glider* – планер, *controller* – важіль управління, *winged* – крилатий, *safety* – безпека, *equipment* – обладнання.

Префіксальний спосіб реалізується шляхом приєднання до вихідної лексеми префіксу. Словотворчі префікси надають початковим словам нових значень або додаткових відтінків. Вищезазначене явище можна прослідкувати у

наступних прикладах: *non-freezing* – незамерзаючий, *self-routing* – самомаршрутизація, *subsonic* – дозвуковий, *superstall* – глибокий зрив, *refill* – дозаправлення, *overhaul* – капітальний ремонт, *mishandling* – порушення правил експлуатації [6, с. 72].

Аналіз літератури з теми дослідження показав, що доволі широкого застосування набули терміни, сформовані методом компресії, що на сьогодні вважається одним з найпродуктивніших способів творення нових авіаційних термінів. Конверсія як прийом безафіксного словотворення протиставляється афіксації, і означає спосіб словотвору, яким від однієї частини мови утворюється інша без будь-яких змін у зовнішній формі слова. Вживання слова в новій синтаксичній функції супроводжується не тільки його використанням у відповідній синтаксичній позиції, а й набуттям нового морфологічного значення, властивого класу слів, функції якого воно переймає. Тому конверсію часто називають морфолого-синтаксичним способом словотвору [42, с. 43–45].

Безперечними випадками компресії визнаються утворення дієслів від іменників та прикметників ($N \rightarrow V$) або творення іменників від дієслів ($V \rightarrow N$). У моделі конверсії $N \rightarrow V$ можуть встановлюватися будь-які смислові відносини між вихідним іменником та похідним дієсловом. Виявити всі відносини не представляється можливим, тому можна лише виокремити найбільш типові та розповсюджені. Наприклад, *screw* (гвинт) – *to screw* (пригвинчувати, зміцнювати гвинтами), *land* (земля) – *to land* (приземлятися), *bomb* (бомба) – *to bomb* (бомбити), *takeoff* (зліт) – *to takeoff* (злетіти), *hop* (короткотривалий політ) – *to hop* (здійснювати короткотривалий політ) [34, с. 99–102].

Англійські авіаційні терміни демонструють різноманітні способи їх утворення, серед яких окремої уваги заслуговує словоскладання. Диференціація науково-технічних понять – об'єктивна передумова для використання термінів, до складу яких входять більше двох компонентів. Саме такі терміни слугують максимально точному позначенню вихідного поняття. Новостворені терміни, як правило, мають більш ускладнену структуру з морфемної та синтаксичної точки зору, на відміну від вихідних. Ускладнений структурний склад пояснюється

прагненням до гранично точної передачі можливих особливостей визначення. В зв'язку з цим, простежується зростання в системі назв двочленних та тричленних поєднань слів та складних слів. Отож, словоскладення – це утворення складних термінів шляхом поєднання двох або кількох слів, основ чи коренів в одну лексичну одиницю. Терміни, утворені даним способом мають спільні риси з термінологічним словосполученням, оскільки володіють структурно-граматичною єдністю поряд із синтаксичною цілісністю. Терміни-композити – цілісний член парадигми. Вони можуть слугувати твірною базою для нових похідних лексем. Аналіз фактичного матеріалу дає підстави стверджувати, що найбільшою функціональною активністю відзначається моделі N+N та A+N. Яскравими прикладами можуть слугувати наступні термінологічні одиниці: *hydraulic fluid* – гідравлічна рідина; *frame dumping* – демпфування, яке створюється каркасом; *touchdown accuracy* – точність приземлення; *aerodynamic chord* – аеродинамічна хорда; *cruise climb* – крейсерський набір висоти. Одночасно при словоскладенні до одного з компонентів можуть додаватися певні афікси, що слугують для диференціації значення основного слова. Наприклад, *hinged blade* – шарнірно-підвішена лопать; *supernormal attitude* – невеликий кут тангажу; *border-crossing flight* – міжнародний політ; *outboard flap* – закрилок [38, с. 35–41].

Також характерною рисою авіаційної термінології в англійській мові залишається тенденція до стислості висловлювання, що підтверджується наявністю великої кількості скорочень, основними видами яких є:

– скорочення словосполучень і складених назв до початкових букв та звуків: *L (left)* – ліва злітно-посадкова смуга; *U/S (unservicable)* – не придатний для експлуатації; *RVR (runway visual range)* – дальність видимості на ВВП; *TWY (taxiway)* – точка зльоту;

– скорочення на рівні складів: *racon (RAдар beacon)* – радіолокаційний маяк; *helipad (helicopter landing pad)* – вертолітний майданчик; *airep (air report)* – інформація про погоду передана з борту літака;

– скорочення шляхом пропущення частини морфемного складу лексичної одиниці, що має назву еліптична модель скорочення. В українській мові еквівалентом до терміну такого типу є повне слово або словосполучення: *afld* (*airfield*) – аеродром; *wtspt* (*waterspout*) – водяний смерч; *shra* (*shower rain*) – ливень; *attn* (*attention*) – увага;

– скорочення шляхом стягнення твірних основ: *contrail* (*condensate + trail*) – конденсаційний слід; *manland* (*man + landing*) – посадка в ручному режимі; *autoland* (*automatic landing*) – автоматична посадка; *parabrake* – гальмівний парашут;

– скорочення, утворені за допомогою початкових літер термінологічної одиниці. Завдяки аналітичному складу мови англійська авіатерміносистема демонструє розмаїття видів усічень. Одним із найпродуктивніших виступає вид апокопи, коли для моделювання абрєвіатури використовують перші три-чотири літери. В українському словотворі такий спосіб не набув значного поширення, а тому в мові перекладу, безвідносно до графічного оформлення англійської абрєвіатури, еквівалентом, звичайно, стає повна форма розшифрованого терміна: *aux* (*auxiliary*) – допоміжний; *cor* (*correction*) – корекція; *pil* (*pilot*) – пілот; *dist* (*distance*) – дистанція, відстань; *obj* (*object*) – об'єкт; *OBST* (*obstacle*) – перешкода; *PER* (*personnel*) – особовий склад [2, с. 1094].

Незважаючи на те, що останнім часом з'являється все більше і більше багатокomпонентних термінів, ці терміни все ж функціонують у компактній формі, що є результатом появи абрєвіатур. Складноскорочені іменники, які складаються з перших літер або зі слів, що входять до складу назви називаються абрєвіатурами. За нашими спостереженнями, в англійській авіаційній термінологічній системі основою для моделювання літерних абрєвіатур найчастіше слугують трикомпонентні словосполучення: *UHF* (*ultra high frequency*) – ультрависока частота; *DME* (*distance measuring equipment*) – далекомірне обладнання; *MTOW* (*maximum take-off weight*) – максимальна взлітна вага; *APU* – *auxiliary power unit* – *BCU* (допоміжна силова установка),

FAA (*Federal Aviation Agency*) – *Федеральне агентство авіації (США)*; LGD (*landing gear deflection*) – *обтискання пневматика та амортизатора шасі* [36, с. 90].

2.2. Головні прийоми реалізації значень англомовних авіаційно-технічних термінів під час перекладу

Іноді для перекладу терміна достатньо звернутися до словника, але в більшості випадків перекладач самостійно визначається з тактикою перекладу, оскільки фонд авіаційної лексики представлений в словниках частково й непослідовно. Лексикографічні джерела зазвичай не встигають фіксувати новоутворені лексичні одиниці і тим більше авторські терміни, які функціонують, як правило, в межах окремих публікацій. Вибір методів і прийомів перекладу англійських авіаційних термінів (калькування вихідної форми, калькування, генералізація, описовий переклад тощо) залежить від структурного типу відповідного англійського терміну. Розглянемо найпоширеніші способи перекладу простих та складних (багатокомпонентних) термінів [43, с. 114].

Як відомо, головним прийомом перекладу терміну є переклад за допомогою лексичного еквівалента. Еквівалент розуміється нами як постійна лексична відповідність, яка точно співпадає зі значенням іншомовного слова. Вони слугують опорними пунктами в тексті, від них залежить розкриття характеру тексту перекладу. Використання такої відповідності дозволяє найповніше відтворити значення слова з тексту оригіналу. Однак при цьому слід враховувати обставини, що обмежують можливість застосування способу підбору еквівалента. По-перше, кількість еквівалентів порівняно небагато, а по-друге, при запозиченні обома мовами однієї й тієї термінологічної одиниці її значення в одній з них може видозмінитися. Наприклад, *run incursions* – *несанкційовані вильоти на злітну смугу*; *area navigation* – *навігація по зонам*;

knot – вузол; *flight recorder* – бортовий самописець; *aerodynamical* – аеродинамічний [10, с. 77–79].

Калькування, або дослівний переклад, застосовується в тих випадках, коли за допомогою інших трансформаційних прийомів, не можливо передати семантико-стилістичне та експресивно-емоційне значення авіаційного терміну. Застосовуючи даний вид мовного запозичення, перекладач повинен бути впевнений, що зміст вихідної одиниці є вмотивованим, і його відтворення в перекладі дозволить читачеві зрозуміти значення, що передається. Нерідко калькування застосовується разом із транскрипцією. На відміну від попереднього типу перекладацьких трансформацій, калькування не завжди буває простою механічною операцією перенесення форми вихідного слова в мову, на яку здійснюється переклад; найчастіше доводиться вдаватися до деяких трансформацій. Насамперед це стосується зміни відмінкових форм, кількості слів у словосполученні, афіксів, порядку слів, морфологічної чи синтаксичної структури слів тощо. У сучасній англійській авіаційній термінології можна диференціювати значну кількість слів, утворених способом калькування, наприклад: *dual control* – подвійне управління; *centrifugal compressor* – відцентрований компресор; *international airport* – міжнародний аеропорт; *estimated time of arrival* – розрахунковий час прибуття; *customs service* – митна служба [29, с. 4].

Переклад англомовних авіаційних термінів може також здійснюватися за допомогою описового перекладу. Даний спосіб дозволяє досить точно і чітко передати зміст терміну, оскільки він складається з великої кількості елементів. Головна мета описового перекладу полягає у передачі значення іноземного слова за допомогою розгорнутого пояснення. На відміну від інших, описаних вище способів передачі безеквівалентної лексики, що мають певною мірою механічний характер, описовий переклад вимагає від перекладача глибокого проникнення в суть описуваних явищ, глибокого знання реалій. Наприклад, *damage tolerant aircraft* – літальний апарат з допустимою пошкоджуваністю конструкції; *type certification* – сертифікат льотної придатності повітряного

судна; *kit-built* – побудований із набору готових компонентів; *kill house* – приміщення для тренувань з штурму та ліквідації мети [34, с. 91].

З-поміж інших способів перекладу термінологічних лексичних одиниць науково-технічних текстів виокремимо такі:

Транслітерація – перекодування іншомовних слів за допомогою літер алфавіту вихідної мови без використання якихось додаткових знаків та без придання літерам додаткових значень. Термін, що транслітерується, є новим, малознайомим, недостатньо вивченим явищем, адже перекладач насправді передає лише його «звукову оболонку». Змістовна сторона слова розкривається лише через контекст. Таким чином, перекладач уникає тлумачення нового поняття, мінімізуючи ризик його невірної інтерпретації. Але даний спосіб є не завжди доречний. По-перше, транслітерація вимагають наявності у термінологічній одиниці конкретного звукового ладу, притаманного українській. По-друге, вважається за необхідне, щоб дане запозичення було хоча б частково включено до системи понять у галузі наук і техніки. Розглянемо явище транслітерації на прикладах, які найточніше виражають її своєрідність: *stringer* – *стрінгер*, *autopilot* – *автопілот*, *damping* – *демпінг*, *avionics* – *авіоніка* [24, с. 29–31].

Транскрипція – один із способів перекладацьких трансформацій, який дозволяє передати графічний вигляд слова і не призводить до збільшення обсягу тексту. Висока частотність вживання призводить до того, що подібні слова приживаються в мові перекладу, а деякі навіть настільки добре акліматизуються, що набувають його граматичних характеристик – форми відмінювання, числа, різноманітних словотвірних афіксів. Наприклад, *design* – *дизайн*, *display* – *дисплей*, *radar* – *радар*, *incident* – *інцидент*.

Що стосується багатокомпонентних термінів, нормативно-технічній документації авіаційного спрямування властивий прийом відтворення даних термінологічних одиниць *аналогічним атрибутивним словосполученням*, що є трансформацією на синтаксичному рівні. Препозитивні атрибутивні словосполучення, утворені шляхом поєднання декількох іменників, дуже

поширені у англійській мові. Саме вони і становлять труднощі під час перекладу через різноманіття семантичних зв'язків між членами словосполучення, через його багатозначність, а також через відмінність структур англійської та української мов. Наприклад, *unmanned aerial vehicle* – *безпілотний літальний апарат*, *scheduled international air service* – *регулярне міжнародне повітряне сполучення*, *minimum safe distance* – *мінімальна безпечна дистанція*, *selected special weather report* – *вибіркове спеціальне метеорологічне зведення*, *international air route* – *міжнародний повітряний маршрут* [30, с. 11].

При перекладі англійських авіаційних термінів найчастіше доводиться змінювати компоненти атрибутивної групи. Послідовність компонентів при цьому може бути різною. Аби здійснити коректний переклад необхідно дотримуватись наступної послідовності:

- перекласти іменник (останнє слово в словосполученні);
- проаналізувати смислові зв'язки між членами словосполучення та розбити їх на смислові групи (аналіз проводиться зліва направо);
- перекласти словосполучення, починаючи з головного слова, а потім поєднати його переклад з кожною наступною смисловою одиницею багатокomпонентного терміну.

Наприклад, *coast guard helicopter* – *вертоліт берегової охорони*, *General support aviation battalion* – *батальйон основної повітряної підтримки*, *airborne collision avoidance system* – *бортова система попередження зіткнення*, *landing direction indicator* – *показчик напрямку посадки*, *aeronautical information circular* – *циркуляр аеронавігаційної інформації* [32, с. 44].

Ще одна високопродуктивна перекладацька трансформація представлена у вигляді складного терміну, де український відповідник іменника N1 у моделі N1+N2 трансформується в прийменниково-іменникове словосполучення. Найуживанішими прийменниками є *в*, *з*, *від*, *до*, *про*. Тип синтаксичного зв'язку в таких термінах – іменне прилягання, наприклад: *aircraft observation* – *спостереження з борту повітряного судна*, *approach phase* – *етап заходу на*

посадку, enroute phase – етап польоту на маршруті, flight watch – спостереження за польотом, traffic information – інформація про рух [6, с. 212].

Розмірковуючи над функціонуванням різноманітного спектру лексем в авіаційній термінології, можна дійти висновку, що особливістю даного спрямування є наявність великої кількості одно або декілька компонентних термінів та аббревіатур. Але на відміну від простих термінів, для найточнішого відтворення значень вищезазначеного класу англomовних термінів застосовують різноманітні перекладацькі трансформації. А саме:

- переклад відповідним скороченням (у таких випадках необхідна наявність відповідного еквівалента в мові перекладу: *ACFT (aircraft) – ПС (повітряне судно); APU (auxiliary power unit) – ДСУ (допоміжна силова установка)*);

- переклад відповідною повною формою слова або словосполучення (для правильного перекладу необхідно визначити повну форму скорочення у мові оригіналу (за словником або текстом оригіналу): *GA (general aviation) – цивільна авіація загального призначення; EAP (effective air path) – діюча повітряна траса*);

- транскодування (транскрибування або транслітерація) скорочення: *AEROSAT (Aeronautical Satellite Council) – АЕРОСАТ (Рада з авіаційних супутників)*);

- калькування повної форми відповідного скорочення;

- транскрипція вихідної форми допустима тільки в тих випадках, коли це скорочення є назвою організації, агентства, компанії: *TAIL (tail wind) – ходовий вітер; STAR (standard terminal arrival route) – стандартний маршрут входження в зону аеродрому* [33, с. 155];

- описовий переклад (цей метод використовують у тих випадках, коли в мові перекладу відсутній еквівалент: *RUT – Стандартні частоти радіопередачі для регіональних маршрутів*);

– створення нового скорочення в мові перекладу: *RWY (runway)* – *ЗПС (злітно-посадкова смуга)*; *VFR (visual flight rules)* – *ПВП (правила візуальних польотів)*;

– метод прямого запозичення (цей метод використовується для передачі в українській мові марок літальних апаратів: *B737-200, ATR-42, DC-8-54*, авіадвигунів: *RTM322, TRE331-14, JT15D-4*, пілотажно-навігаційного обладнання: *AN/AC182, LRN500, ASR360* [22, с. 205–208].

На прикладі розглянутих варіантів перекладу ми розглянули етапи створення перекладачем еквівалентного перекладу. В процесі вибору кінцевого варіанту перекладу широко використовувалися перекладацькі трансформації. Різні мовні перетворення дозволяють досягти змістової близькості перекладу до тексту оригіналу та знайти відповідності безеквівалентним лексичним одиницям англійської мови за допомогою перекладацьких трансформацій.

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 2

Лексичні одиниці термінології у сфері авіації належать до мови для спеціальних цілей, яка будучи органічною частиною системи конкретної мови, формується на базі лексичного інвентарю та словотвірних можливостей національної мови. У межах розвитку цивільної авіації, як і будь-якому напрямі професійної діяльності, історично складається і професійна лексика для якої характерні слова-терміни, що характеризують спеціалізовані процеси та явища, пов'язані з громадянської авіацією - її появою, розвитком та функціонуванням.

Лексика у сфері цивільної авіації відповідає основним ознакам спеціальної лексики: цілеспрямованому характеру її появи; вторинності по відношенню до загальної лексики; приналежності до певної підмови; умовності, наявності особливого денотата (окремого предмета), розуміння якого потребує кожен комунікант як одержувач професійної інформації.

Як відомо, будь-яка галузева термінологія, у тому числі й авіаційна, існує у двох вимірах – у сфері фіксації та у сфері функціонування. До першої відносяться спеціальні, термінологічні словники, збірники рекомендованих термінів та конкретні галузеві термінології. Тому, можна сказати, що авіаційна сфера утворилася внаслідок свідомого залучення різних способів термінотворення.

У результаті аналізу літературних джерел, можна зробити висновок, що головними способами творення авіаційних одиниць є:

- лексико-семантичний;
- морфологічний (суфіксація, префіксація).

Окрім цього, зростання довжини термінівсловосполучень призводить до виникнення таких різновидів морфологічного способу утворення термінів як аббревіація і скорочення.

З-поміж різноманітних перекладацьких стратегій, що прийнято застосовувати під час перекладу авіаційних термінів найпоширенішим способом перекладу авіаційних термінів, який застосовуються в авіаційних текстах є

використання загальноприйнятого еквівалента, наявного в мові перекладу. Інший спосіб передбачає вдавання до міжмовних перетворень, серед яких найчастіше вживаються калькування, описовий переклад, транскрипція або транслітерація, використання аналогічного атрибутивного словосполучення. Перераховані трансформації можуть застосовуватися окремо, проте, досить часто при перекладі одного і того ж речення можуть застосовуватися кілька трансформацій одночасно.

Підсумовуючи, доречно зауважити, що сучасна українська авіаційна термінологія розвивається, поновлюється, вдосконалюється відповідно до розвитку науки, техніки, виробництва. Завдяки цьому ця термінологія є відкритою, незамкненою системою, що на сучасному етапі розширює свій функціональний статус. Можна твердити, що в основній своїй частині авіаційна термінологія відповідає вимогам міжнародних стандартів та наукового спілкування.

РОЗДІЛ 3. Формування російсько-українсько-англійського технічного словника

3.1. Аналіз словникової бази та етапи створення електронного варіанту українсько-англійського словника за допомогою програми Microsoft Excel

Визначившись із ключовим поняттям перекладацької трансформації та особливостями її застосування у технічному тексті, вважаємо доцільним провести детальний аналіз досягнення єдиного перекладацького значення термінів авіаційного спрямування, відібраних зі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів».

Головна мета опрацювання різноманітних версій перекладу термінологічних одиниць полягала в тому, що в подальшому вони зможуть задовольняти передбачені потреби певних користувачів, таких як перекладачі технічних спеціальностей. Інформація про якість отриманих кінцевих даних потрібна користувачам для розуміння ними переваг та обмежень щодо використання перекладацьких варіантів, а також для того, щоб вони могли правильно їх інтерпретувати. Крім того, Створення україномовного словника термінів допоможе оволодіти професійною термінологією та краще орієнтуватись у методичному апараті таблиці.

Загальна кількість прикладів складала 647 термінологічних одиниць, що охоплюють словосполучення на літери ЗАП–ИЗГ, переклад яких був здійснений шляхом методу вибіркового спостереження та пошуку стійкого варіанту перекладу у декількох словниках авіаційного та технічного спрямування. Окрім попередньо вказаного джерела, корпус вибірки формувався на основі праць інших українських та російських мовознавців.

Джерелами слугували «Англійсько-український словник авіаційних термінів» Р. О. Гільченка [45], «Великий російсько-український політехнічний словник» О. С. Благовещенського та С. А. Луньова [44], «Російсько-Український словник авіаційних термінів», авторами якого є Н. М. Кириченко та

В. В. Лобода [46], «Російсько-український словник» виданий за редакцією Г. О. Кривої [47]. До словників вищеперерахованих авторів включено велику кількість термінів та термінологічних словосполучень фахової мови авіації, а також певну кількість професіоналізмів та жаргонізмів, поширених серед фахівців цивільної та військової авіації. Фактичний матеріал для словника взято з перекладних та іншомовних тлумачних політехнічних словників, збірників термінів ІКАО, словників з авіації, космонавтики, ракетобудування, електротехніки і військової справи, та в результаті систематизації досвіду носіїв мови, чия професійна діяльність пов'язана з експлуатацією авіаційної техніки.

Окрім словникової літератури, представленої в друкованому вигляді, під час актуального дослідження ми також зверталися до електронних ресурсів. Це послугувало для нас зручним механізмом пошуку, оскільки подібного типу словники дозволяють швидко знайти потрібне слово, часто з урахуванням морфології і можливістю пошуку словосполучень (прикладів вживання), а так само з можливістю перекладу на інші мови. На відміну від друкованих видань, користування онлайн-словниками виявилось більш ефективним під час дослідження, адже у більшості електронних словників термінологічна база перевищує базу паперових словників і надає більш зручний доступ до інформації за рахунок використання гіперпосилань. Більше того, головною перевагою виявився зручний пошук термінологічних одиниць авіаційного спрямування, оскільки електронна система надає можливість здійснити повномасштабний пошук за досить короткий проміжок часу. Серед електронних словників було використано наступні: Multitran, АBBYY Lingvo, "Academic.ru".

Кількісні показники отриманих словникових відповідників з різних словників та відповідні відсоткові розрахунки подані в таблиці, що розміщена нижче (Таблиця 1). Таблична форма представлення даних дає змогу порівняти зведені числові показники та отримати більш чітке уявлення про висвітлену в ході дослідження інформацію.

Таблиця 1

Кількість знайдених у словниках слів та їх відсоткова відношення

Словник	Кількість зафіксованих термінів	Відсоткове відношення
«Англійсько-український словник авіаційних термінів» Р. О.Гільченко	100	15,5 %
«Російсько-український словник» Г. О. Кривов	37	5,7 %
«Російсько-український словник авіаційних термінів» Н. М. Кириченко, В. В. Лобода	178	27,5 %
«Російсько-український словник наукової термінології» О. С. Благовещенський, С. А. Луньов,	120	18,6%
Електронний словник "Academic.ru"	200	30,9%
Електронний словник "Abby Lingvo"	68	10,5%
Електронний словник "Multitran"	10	1,6%
Форуми	95	14,7%

Отож, спираючись на отримані показники, можна сказати, що пошук перекладацького відповідника характеризується високим рівнем продуктивності, адже із загального корпусу вибірки було знайдено чимало термінологічних одиниць. Найбільш повний перелік слів продемонстрував електронний словник "Academic.ru", оскільки відсоткова частка становить

30.9 %. Найменший відсоток знайдених слів серед всіх лінгвістичних словників зафіксований в електронному словнику "Multitran", адже з-поміж загальної кількості слів вибірки було знайдено всього 10 одиниць.

Оскільки під час пошуку по різних словникам вдалося віднайти не повний список відібраних для аналізу одиниць, певна частка термінів була перекладена самостійно. Було встановлено, що 96 термінів підлягають опрацювання та вибору стратегії перекладу. Відсоткове відношення самостійно перекладених одиниць відображене за допомогою діаграми (див. Рис. 3.1).

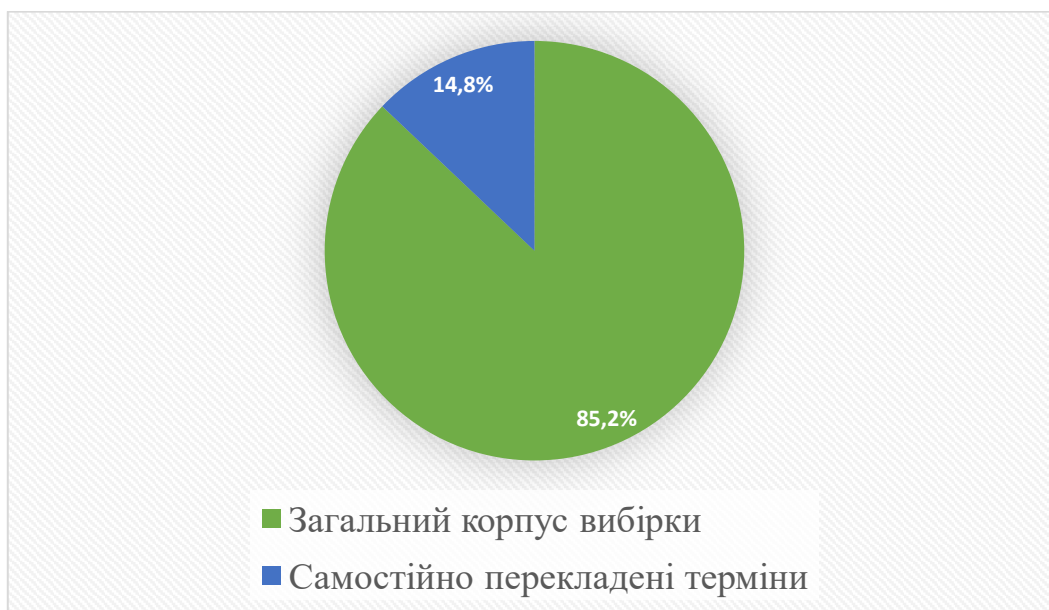

Рис. 3.1 Співвідношення самостійно опрацьованих термінів

Детальне відслідкування українських відповідників послугувало підґрунтям для реалізації наступного кроку дослідницької роботи, а саме створення власного словника за допомогою електронної таблиці Microsoft Excel.

Процес формування здійснювався наступним чином:

1. Попередньо відібрані одиниці зі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційних термінів» в кількості 647 термінів та їх російські відповідники помістили в першу та другу колонки таблиці відповідно. Загальний вигляд таблиці на початковому етапі розробки продемонстровано нижче (див. Рис. 3.2).

	В	С
	Російська	Англійська
1		
2	ЗАПРОСЧИК дальнометра	DME interrogator
3	(-) приемник (наземный)	interrogator-responsor
4	радиодальномера	DME (distance measuring equipment) interrogator
5	ЗАПУСК	start starting
6	"..." (положение рычага останова двигателя)	START
7	, бедный (двигателя по положению рычага топлива)	fuel-lean start
8	без предварительного прогрева(электронной системы)	instantaneous cold start
9	, "богатый" (двигателя по положению рычага топлива) ВСУ(в воздухе)	fuel-rich start
10	ВСУ(в воздухе)	APU inflight start
11	двигателя (начало горения топлива в камерах сгорания)	engine start(ing)
12	(двигателя), автономный	internal starting; engine starting on internal power
13	(двигателя) в воздухе	inflight / in-flight/ start(ing)
14	(двигателя) в воздухе (надпись)	FLIGHT (RE)START, (FLT START); RELIGHT
15	(двигателя) в воздухе без включения стартера	(in-flight) non -assisted start
16	(двигателя) в воздухе включением зажигания	air relight; in-flight-start; flight restart
17	(двигателя) в воздухе, встречный (включением зажигания)	air relight; flight restart
18	(двигателя) в воздухе при срыве пламени	airstart; air start
19	(двигателя) в воздухе с включением стартера	(in-flight) starter assist start
20	(двигателя) в воздухе (с режима авторотации)	windwill air start; windmilling relight assist(ed) start/ relight/
21	(двигателя) , воздушный	(engine) pneumatic starting
22	(двигателя), замедленный (при зависании оборотов)	hung start
23		

Рис. 3.2 Список відібраних зі словника термінів

2. Для подальшого заповнення таблиці українськими відповідниками з інших словників, було збільшено кількість стовчиків, у які було занесено назву словника та автора/ авторів укрادання. Загальна таблиця складалася з термінів мовою оригіналу (російська), їхнього перекладу англійською та українською мовами, знайдених в словниках, перерахованих раніше.

	В	С	D	E	F	G	H	I	J	K	L
	Російська	Англійська	Гільченко	Крутова	Курченко	Благovesенский/Тунцов	https://dic.academic.ru/	Abby Lingo	https://www.multitran.com/	Форум	Свій варіант
1											

Рис.3.3 Загальна кількість стовчиків

3. Наступним кроком реалізації електронного словника було заповнення стопчиків таблиці відповідними даними, які стосувалися вилучення словникового варіанту. До кожної ланки стовпчика таблиці відбувалися спроби знайти вірогідний варіант перекладу, який відповідав першозаданому значенню.

4. Кінцевою умовою було фіксування остаточних даних в стовчику «Свій варіант». У разі повної відсутності потрібного нам терміну, відбувалося занесення самостійно створеної одиниці перекладу саме до цієї колонки. Окрім цього, там розташовувалися найбільш коректні на нашу думку варіанти перекладу, утворені на основі порівняння вже існуючих термінів з інших словників. Задля відображення чіткої різниці між власне перекладеними одиницями та тими, що утворилися методом узагальнення, було вирішено позначити перші певним кольором.

Свій варіант
запитувач РМД
наземний приймач
запитувач РМД
запуск
запуск (положення важеля)
запуск на збідненому паливі
холодний миттєвий запуск
запуск двигуна, що здійснюється на збагаченому паливі
запуск ДСУ в повітрі
запуск двигуна
запуск двигуна, який свідчить про початок процесу горіння палива у камерах згорання
автономний запуск двигуна
запуск двигуна у повітрі
запуск двигуна у повітрі (надпис)
запуск двигуна в повітрі
повторний запуск (двигуна) у повітрі

Рис. 3.4 Остаточний вигляд колонки «Свій варіант»

Після занесення всіх табличних даних, ми отримали повністю удосконалений вигляд електронного словника у вигляді таблиці Excel, який в подальшому був перенесений до таблиці, утвореної за допомогою Microsoft Word. Даний словник дає охоплює досконало відібрані варіанти перекладу, що дає змогу користуватися ним в практичних цілях. Нижче можна ознайомитися із загальним виглядом створеного словника.

Р	С	Д	Е	Г	Б	Н	І	І	Ф	С
Рейсбала	Англійська	Гільченко	Кривоша	Карченко	Благовещенский, Луноа	http://dic.academic.ru/	Абу Lingvo	https://www.motran.co.uk/	Формум	Свій варіант
1	ЗАПРОСНИК_зальометра (у прилежності (авіаційній))	DME interrogator								зальометр РЛД
3	радіозальометра	DNIE (distance measuring equipment)								радіометр прилітків
4	ЗАПУСК	start starting	запуск	запуск	запуск	запуск	запуск	запуск		запуск РЛД
5	... (положення рычага останова двигачка)	START	запуск	запуск	запуск	запуск	запуск	запуск		запуск
6	... (положення по положенню рычага тошана)	fuel-lean start								запуск (доповнення палива)
7	... (без привалярного (електронної системи))	instantaneous cold start								запуск на об'єктовому паливі
8	"... (заповнення по положенню рычага тошана) ВСУ (в повітрі)	fuel-rich start								запуск (доповнення палива)
9	ВСУ (в повітрі)	AFC inflight start								запуск (доповнення палива)
10	двигачка (на початку горіння тошана в камері спорачка)	engine starting	запуск двигачка	запуск двигачка	запуск двигачка	запуск двигачка	запуск двигачка	запуск двигачка		запуск ДСГ в повітрі
11	двигачка (авіаційний)	internal starting; engine starting on external power		запуск авіаційний						запуск двигачка
12	двигачка (в повітрі)	inflight / in-flight start(ing)		запуск у повітрі						запуск двигачка у повітрі
13	двигачка (в повітрі (взліт))	FLIGHT (RE)START, (FLT) START, RELIGHT								запуск двигачка у повітрі (взліт)
14	двигачка (в повітрі без включення стартера)	(in-flight) non-assisted start								запуск двигачка у повітрі
15	двигачка (в повітрі включенням стартера)	air inflight; in-flight-start; flight restart								запуск двигачка у повітрі
16	двигачка (в повітрі, зустрічний (включенням стартера))	air inflight; flight restart								повторний запуск (двигачка) у повітрі
17	двигачка (в повітрі при справі остання)	airstart; air start								повторний запуск (двигачка) у повітрі
18	двигачка (в повітрі з включенням стартера)	(in-flight) starter assist start		запуск за допомогою стартера						повторний запуск (двигачка) у повітрі за допомогою стартера
19	двигачка (в повітрі (с режимі авіаційній))	windmill air start; windmilling relight assist(ed) start; relight								повторний запуск (двигачка) у режимі авіаційній
20	двигачка (повітряний)	(engine) pneumatic starting		запуск повітряний						повторний запуск двигачка
21	двигачка (авіаційний (при заваленні оборотів))	hung start								завалення оборотів під час запуску двигачка

Рис. 3.5 Приклад готового електронного словника

3.2. Комплексні трансформації під час перекладу англомовних авіаційно-технічних термінів вибірки

Для початку, варто підкреслити, що за основу була прийнята класифікація В. І. Карабана, оскільки під час зіставлення класифікаційних рядів, виокремлених різними мовознавцями за певними параметрами ми дійшли спільної думки, що саме вищезазначений науковець найточніше відтворив способи передачі іншомовних одиниць українською мовою для лексичних одиниць, відібраних для нашого дослідження. Метод зіставлення дає змогу правильно організувати лінгвістичні спостереження, забезпечити надійність висвітлення змістового наповнення термінів та їх структурних компонентів та встановити ступінь спорідненості та відмінності класифікацій, у яких структуровано міжмовні перефразування.

Хоча більшість авіаційних термінів прийнято перекладати шляхом підбору існуючого еквівалента в мові перекладу, перекладач нерідко змушений вдаватися до різного типу перекладацьких трансформацій з огляду на лексичні або структурні розбіжності англійської та української мов. Як було описано в теоретичній частині даної кваліфікаційної роботи, метою застосування подібних

трансформацій є прагнення досягти максимального рівня адекватності на еквівалентності між англійськими та українськими лексичними одиницями, а також ясності на однозначності у значеннях новоутворених термінів, переданих засобами мови перекладу. Вибір способу, а зазвичай комбінації способів, перекладу залежить від декількох чинників: від уміння перекладача ідентифікувати термін, особливостей структури англомовних одно- або багатокомпонентних авіаційних термінологічних одиниць, уміння аналізувати структурно-семантичні характеристики цієї групи, визначати смислові зв'язки, від володіння перекладачем прийомами, традиційно наявними в теорії та практиці перекладу. Застосування того чи іншого виду перекладацьких прийомів в перекладі авіаційної лексики пов'язаний із адаптацією тексту до цільової мовної культури. Це виражається у вилученні нерелевантної інформації для українських користувачів або ж навпаки максимальному розширенню значення мовної одиниці для досягнення кращого сприйняття. Таким чином, за різноманітням причин застосування перекладацьких трансформацій криється їх дуже проста функція – вміння грамотно визначити перекладацьку проблему та знайти правильну стратегію перекладу [18, с. 45].

На цій підставі, в рамках актуального дослідження попередньо відтворені українською мовою терміни, що наявні в ужитку англійської аерокосмічної сфери ми будемо групувати термінологічні одиниці на наступні категорії:

1. Терміни, перекладені шляхом лексичних трансформацій, до яких належать прийом калькування, транскодування, описовий переклад, смисловий розвиток, антонісичний переклад.

2. Терміни, відтворені за допомогою різного виду граматичних замінів, серед яких виділяють перестановки, субституції, додавання, вилучення.

3. Терміни, значення яких представлене за допомогою змішаного типу перекладацьких трансформацій.

Оскільки серед усіх досліджуваних термінів було виявлено випадки застосування загальноприйнятого еквіваленту, частка яких становить 105 одиниць (16,2%), надалі вважаємо за потрібне перейти до розгляду власне

перекладацьких трансформацій, які застосовувалися в процесі перекладу динамічного масиву авіаційної термінологічної лексики.

3.2.1. Лексичні трансформації під час перекладу авіаційних термінів

Перекладацькі трансформації як найбільш адекватний перекладацький засіб здобуває все більшу актуальність у перекладі саме на лексичному рівні.

Навіть якщо більшість термінів мови оригіналу мають буквальні еквіваленти у мові перекладу, трансформації для адекватного транскодування тексту на український синтаксис є необхідні, і без суттєвих структурних перетворень навряд чи є можливим. Більш того, окремі фрагменти у синтаксичній адаптації взагалі не піддаються перекладу. Інші фрагменти потребують додаткової конкретизації або генералізації значення, перекладу за допомогою описового перекладу та застосування певних замінів, або шляхом копіювання структури елемента чужої мови засобами мови перекладу, що має назву калькування [30, с. 19–20].

В даній групі ми зібрали авіаційні терміни, виражені переважно складними або простими однокореновими іменниками. Ця група виявилася найчисельнішою, оскільки саме іменники мають найбільш виражений термінологічний характер. Оскільки багатоконпонентні терміни є складними структурними одиницями з певними значеннєвими зв'язками між складовими компонентами, запорукою коректного перекладу є чітке розуміння як структури, так і змісту певного термінологічного словосполучення. Розуміння структури терміну дозволяє правильно визначити головне та залежні слова, врахувати взаємозв'язки та взаємозалежності між словами та адекватно передати їх засобами іншої мови. Особливо важливо враховувати склад терміну під час перекладу з англійської на українську мову, оскільки ці мови мають різні типологічні та стилістичні закономірності. Визначальною диференційною ознакою англійського словосполучення є постпозиція головного слова та наявність визначальних головне слово інших складових частин словосполучення

у препозиції. В якості препозиційних компонентів зазвичай виступають прикметники та іменникові сполуки.

Для передачі тлумачення складних за структурою та семантикою термінів, як правило, застосовують повністю калькований україномовний термін. Даний спосіб вживається не тільки для передачі значення, а й для повного відтворення компонентного складу термінологічної одиниці. Цей спосіб є зручним, оскільки дозволяє інтерпретувати при перекладі смисловий зміст реалії без збільшення її обсягу. Однак можливості кальки обмежені: вона може бути використана лише тоді, коли одиниця, що перекладається, складається з вмотивовано поєднаних компонентів. З-поміж усіх переваг застосування прийому калькування слід наголосити на тому, що термін, побудований засобами мови перекладу, є членом термінологічної системи, який може бути зручним для утворення похідних термінів, що формують раціональну та осмислену систему. Такий термін легко стає повноцінною одиницею, що підпорядковується всім правилам мови перекладу і утворює зв'язки з іншими членами термінології на відміну від запозичення, яке залишається незмінним і не має змоги утворювати жодних похідних словосполучень. Також слід відзначити його моносемантичність та однозначну співвіднесеність з вихідним словом. Термін, переданий за допомогою калькування є однозначним, має фіксоване значення та не викликає плутанини та полісемії. Наприклад:

(26) *unsuccessful start* – невдалий запуск;

(91) *initial charging* – початкова зарядка;

(58) *discontinue approach* – переривати заходження на посадку;

(188) *estimated manhours* – розраховані людські ресурси;

(195) *tighten the bolt fully* – затягувати болт вщент;

(208) *final tightening* – кінцеве затягування;

(220) *remove burrs* – видаляти задирки (на металі);

(225) *overshoot capture of glide slope* пізнє захоплення глісадного променя;

(290) *during approach* – під час заходу на посадку;

(353) *safety pin* – запобіжна чека;

(434) *warning bell* – попереджувальний дзвінок;

(527) *region of upward currents* – зона висхідних потоків;

(554) *dangerous area* – небезпечна зона;

(598) *ivolute tooth* – евольвентний зуб.

Проаналізувавши термінологічні одиниці оригіналу та перекладу, можна сказати, що вони чітко ілюструють прийом калькування, в результаті чого нам вдалося отримати два рівноцінних терміни із повним збереженням структурної форми. У складі отриманих термінологічних словосполучень відсутні компоненти, що відтворюють культурну специфіку та суперечливості, що стосуються форми та змісту. Це дає підстави скористатися перекладацьким прийомом, що має назву калькування, який дозволяє отримати словосполучення в мові перекладу, що не спотворює значення складного терміну, взятого з мови оригіналу. Однак, говорячи про такий перекладацький прийом, як калькування, слід зупинитися і на його негативних рисах. Калькування не завжди дає можливість донести до читача значення слова, що перекладається або словосполучення. Проаналізувавши різні точки зору стосовно даного явища, ми можемо стверджувати, що причина виникнення цієї проблеми полягає в тому, що складні терміни та стійкі словосполучення, при перекладі яких використовується найчастіше калькування, нерідко мають значення, не рівне сумі значень їх компонентів, а оскільки при калькуванні використовуються еквіваленти саме цих компонентів, значення всього лексичного утворення загалом може залишитися нерозкритим. З цього випливає, що читач навряд чи зможе зрозуміти значення того чи іншого слова, що калькується, без додаткових пояснень.

Нами було виявлено 162 одиниці цієї групи, що становить 29,9 % усіх проаналізованих термінів. Відсоткове відношення авіаційних термінів вибірки, при перекладі яких було застосовано прийом калькування демонструє діаграма, наведена нижче (див. Рис. 3.6).

Рис. 3.6 Кількість термінів, перекладених способом калькування

В ході перекладу також досить часто доводиться вдаватися до описового методу того чи іншого терміну. Описовий переклад – це спосіб перекладу, що використовується у випадках, коли немає іншої можливості передачі мовної одиниці. Сутність описового перекладу полягає в передачі значення англійського терміну за допомогою пояснення. Перш ніж приступити безпосередньо до перекладу, необхідно переосмислити незнайому реалію в оригіналі, та визначити місце, яке вона посідає в контексті — як вона подана автором і якими засобами він користується, щоб донести до свідомості читача її семантичний і конотативний зміст. Не потребують осмислення міжнародні реалії, оскільки в читача внаслідок її поширення вже склалися про неї певне уявлення та національна співвіднесеність. Питання про подання та осмислення реалій у тексті важливе для перекладача, оскільки збереження їх у перекладі значною мірою обумовлено, з одного боку, місцем у оригіналі і, відповідно, осмисленням автором, а з іншого, — засобами, які можна залучити для збереження реалії у перекладі. Існує дві головних складності, що виникають під час передачі реалій при перекладі, а саме відсутність у мові перекладу відповідності (еквівалента, аналога) через відсутність у носіїв цієї мови або розбіжностей між декількома уже наявними еквівалентами. До описового перекладу висуваються такі вимоги:

- 1) переклад повинний точно відбивати основний зміст позначеного терміном поняття;
- 2) опис не повинний бути надто докладним;
- 3) синтаксична структура словосполучення не повинна бути складною.

Перед застосуванням вищезгаданого прийому перекладу слід обов'язково виконати попередню умову правильності перекладу, яка дозволить запевнитися, що в мові перекладу відсутній перекладний відповідник. Адже, оскільки дане явище не охоплюється термінологічним словником, воно може бути зафіксоване, зокрема, у вже перекладеній нещодавно літературі. Ця процедура попереджає можливість створення термінологічних дублетів в мові перекладу.

Для того, щоб доцільно використати такий перекладацький прийом, необхідно добре знати предметну сферу тексту, що перекладається, щоб правильно розкрити зміст позначеного невідомим терміном поняття. У порівнянні з транскодуванням описовий переклад має ту перевагу, що завдяки ньому досягається більша прозорість змісту поняття, позначеного відповідником неологізму. Разом з тим, описовий переклад характеризується наступними недоліками:

- 1) при його застосуванні можливо неточно або нечітко тлумачення змісту поняття, позначеного безеквівалентною термінологічною одиницею;
- 2) описове словосполучення порушує таку вимогу до термінів, як стислість (а тому такі багатослівні терміни не мають дериваційного потенціалу, тобто, від них важко, якщо взагалі можливо, утворювати похідні терміни).

Зрозуміло, користуватися цим прийомом перекладу лексичних елементів необхідно обачно і тільки там, де це доцільно, оскільки значний семантичний розвиток значення слова, що перекладається, може призвести до викривлення змісту оригіналу і порушення адекватності перекладу.

Численні приклади описового перекладу можна знайти у будь-якому англо-українському словнику, і наша вибірка не є виключенням.

Попередньо описане міжмовне перетворення представлено наступними прикладами:

- (11) *engine light-up* – запуск двигуна, який свідчить про початок процесу горіння палива у камерах згорання;
- (78) *initiator* – ініціюючий заряд, що викликає спрацювання піромеханізмів;
- (163) *behind-the-lens shutter* – затвор, який знаходиться за об'єктивом;
- (167) *before-the-lens shutter* – затвор, який знаходиться попереду об'єктива;
- (429) *lazy leg* – сполучна ланка, що знаходиться між витяжною ланкою та вершиною купола для витягування парашута;
- (466) *hole enlarging multiflute drill* – багаторифлений зенкер, який слугує для обробки просвердлених отворів;
- (528) *break-in point* – місце вирубання обшивки фюзеляжу, яке формується у випадку аварії повітряного судна;
- (555) *engine hazard / clearance / area (s)* – небезпечна зона, яка знаходиться перед повітрозабірником та за реактивним соплом двигуна;
- (556) *chisel pointed under the rivet head* – зубило, яке спрямоване вістрям під головку заклепки.

У даному випадку авіаційні терміни виконують прагматичну функцію, спричинену необхідністю передати точну, чітку інформацію та певну образність. Саме тому, було вирішено застосувати описовий метод перекладу. Прямий переклад наведених термінологічних одиниць звучав би незвично та незнайомо для більшості спеціалістів авіаційного та технічного спрямування, який би надалі призвів до порушення мислення та нездатності встановити логічні зв'язки між компонентами.

Детальний аналіз перекладацьких трансформацій, застосованих під час перекладу термінів вибірки дозволив виявити те, що з-поміж загальної сукупності термінів, виявлено 11 одиниць, пояснення яких вимагає використання саме описового методу. У відсотковому відношенні це становить всього 2%.

Для того, щоб наочно продемонструвати отримані дані, було прийнято рішення надати діаграму, яка концентрує увагу на кінцевому результаті (див. Рис. 3.7).

Рис. 3.7 Кількість термінів, перекладених описовим методом

Важливим способом вибору контекстуального відповідника слова є перекладацька лексична трансформація конкретизації значення, що зумовлена розбіжностями у функціональних характеристиках словникових відповідників лексичних елементів оригіналу та традиціях мовлення. Конкретизація значення – це лексична трансформація, внаслідок якої слово (термін) ширшої семантики в оригіналі замінюється словом (терміном) вужчої семантики. Як правило, розглядуваний перекладацький прийом дозволяє замінити нейтральні забарвленням лексичні одиниці в англійській мові більш конкретні за значенням і експресивні забарвленням лексичні одиниці в українській мові з метою уточнення та розкриття позиції автора та надання потрібного впливу на кінцевого читача.

Застосування прийому контекстуальної, чи мовної конкретизації відбувається у випадках, коли потрібно завершити фразу або уникнути повторень, досягти більшої виразності тощо. Тобто в ситуаціях, коли зміни продиктовані суто стилістичними міркуваннями. Слід зауважити, що авіатерміни широкої семантики можуть перекладатися на українську мову за допомогою не тільки конкретизації, а й вилучення їх у перекладі взагалі, а також шляхом використання їхніх словникових відповідників. Також важливо

враховувати те, що прийом конкретизації у перекладі лексики будь-якого спрямування вимагає творчого підходу з боку перекладача.

Підсумовуючи вищесказане, хочеться підкреслити, що дана трансформація є важливою з точки зору функціонування при роботі з перекладом і оволодіння нею робить переклад адекватним та еквівалентним [13, с. 301–303].

Наочним підтвердженням недиференційованого вживання слів з широкою семантикою можуть слугувати терміни:

(185) *apply the brake* – гальмувати;

(205) *set the propeller blades to higher pitch* – затягувати повітряний гвинт;

(347) *cotterpin; lock with cotter pin* – зашпінтовувати;

(541) *make-up area* – місце комплектування (багажу, пошти і вантажу для авіап перевезення);

(610) *fuel metering plunger* – плунжер дозатора-розподільвача.

Такий переклад не є однаковим на рівні слів, але є тотожним на рівні мети комунікації, а через те він є цілком адекватним, і застосування прийому конкретизації є досить вдалим.

Такі слова зазвичай не мають смислового навантаження, лише доповнюють мовлення, не змінюючи його смисл, а тому пропускаються. Вважаємо різницю не принциповою адже український варіант видається більш простим для сприйняття у будь-якому випадку.

За допомогою прийому конкретизації вдалося передати 14 термінологічних одиниць, що у відсотковому відношенні складає 2,6%. Після визначення відсоткового співвідношення термінів авіаційної галузі цієї групи до загальної кількості всіх термінів, ми прийняли рішення відобразити отримані результату у вигляді діаграми (див. Рис. 3.8).

В ході аналізу прикладів продемонстровано, як прийом конкретизації застосовується для відтворення слів з широкою семантикою, значення яких реалізується в контексті.

Рис. 3.8 Кількість термінів, перекладених способом конкретизації значення

3.2.2. Граматичні трансформації під час перекладу авіаційних термінів

Необхідність врахування складних структурних особливостей при перекладі більшості багатокомпонентних авіаційних термінів зумовлює застосування універсального перекладацького прийому, який має назву метод перестановки. Сутність трансформації перестановки передбачає зміну порядку складових елементів атрибутивної групи. Даний прийом перекладу досить помітно прослідковується в наступних термінах, виокремлених в ході нашого дослідження:

(10) *engine starting* – запуск двигуна;

(139) *nose cowl anti-ice valve* – клапан носового обтічника протиобмерзальної системи;

(167) *camera shutter* – затвор фотоапарата;

(176) *shadow region* – зона затінення;

(231) *localizer (beam) capture* – захоплення променя курсового (радіо)маяка;

(377) *circuit protection* – захист мережі;

(384) *application for type certificate* – заявка на сертифікат типу;

(424) *(pack) double bottom rip cord* – ланка ручного розкриття при розкритті подвійного дна ранця парашута;

(543) *bad-weather zone* – зона поганих погодних умов;

(551) *reverse flow zone* – зона зворотного потоку;

(608) *variable air intake spike* – голка повітрязабірника;

(626) *high oil level* – високий рівень масла;

(640) *spring deflection* – прогиб ресори.

Всі вищенаведені приклади були віднесені до словосполучень, перекладених за допомогою трансформації перестановки, оскільки в оригінальній структурі англійського еквіваленту головне слово знаходиться в кінці, тоді коли при перекладі на українську мову можна спостерігати винесення його на початок складної лексичної одиниці. Дана трансформація виявилася найбільш задовільною, адже при використанні будь-якого іншого прийому утворилась би лексико-граматична одиниця, яка не відповідала нормам мови перекладу та не відтворювала досконало значення первинних термінів.

Всього було встановлено 148 випадків використання способу перестановки, що склало 27,3% усіх досліджених лексем-термінів. Відсоткове співвідношення термінів авіаційної галузі цієї групи до загальної кількості всіх термінів представлено у вигляді діаграми, розміщеної нижче (див. Рис. 3.9).

Рис. 3.9 Кількість термінів, перекладених способом перестановки

Нерідко для перекладу певного терміну авіаційного спрямування доводиться вдаватися до використання прийому додавання. Це пояснюється тим, що у тексті оригіналу досить часто спостерігається наявність лексичних

складників, які погано виражені і не до кінця зрозумілі. Тому, вони можуть бути передані мовою перекладу за допомогою додаткових лексичних одиниць. Введення додаткових слів обумовлюється рядом причин: розходженнями в структурі речення і тим, що більш стислі англійські речення вимагають в українській мові більш розгорнутого вираження думки. Відсутність відповідного слова чи відповідного лексико-семантичного варіанта даного слова теж є причиною введення додаткових слів при перекладі. Прийом додавання збільшує кількість слів, що дає можливість конкретизувати ситуацію, до того ж, надається тональність повідомленню, наближуючи його до норм української мови. Слід пам'ятати, що при виборі додаткового елемента в кожному конкретному випадку потрібно керується як правилами сполучуваності слів у мові перекладу, так і екстралінгвістичними факторами. Застосування прийому лексичного додавання при перекладі можна продемонструвати нижче перерахованими прикладами:

- (6) *fuel-lean start* – запуск двигуна на збідненому паливі;
- (222) *hydraulic grips* – гідравлічний затискач зовнішньої підвіски гелікоптера;
- (251) *teardrop approach* – заходження на посадку з відхиленням на розрахунковий кут;
- (269) *crosswind approach* – заходження на посадку з бічним вітром;
- (302) *circle the land* – заходити на посадку після польоту по колу
- (309) *engage (with)* – знаходитися в зачепленні (про зубчасті колеса);
- (343) *roughen* – робити грубим, шорсткуватим;
- (568) *clearway* – смуга [зона], вільна від перешкод (для початкового етапу набирання висоти).

Застосування прийому додавання призвело до того, що кількість складових компонентів відповідних термінологічних одиниць в англійській на українській мові виявилася різною. Збільшення одиниць у термінах зумовлене необхідністю розширення змістового наповнення та уточнення деяких складних для сприйняття понять авіаційного спрямування, досліджуваних нами попередньо на етапі відбору та аналізу. Так, значення вищезазначеного прикладу *clearway* передається за допомогою цілісної української фрази «смуга [зона], вільна від

перешкод (для початкового етапу набирання висоти)». Перекладач прийняв досить вірне рішення, адже без додаткового використання допоміжних елементів термін не викликає у реципієнта жодного емоційного сприйняття. Тому, він відходить від його початкової форми і надає йому іншої, більш вмотивованої. Варто зазначити, що не зважаючи на те, що кінцевий варіант терміну виявився значно складнішим за граматичною структурою, завдяки прийому додавання вдалося дізнатися загальний сенс термінологічної одиниці, який хотів закласти автор.

В наведених прикладах можна побачити слова, відсутні у поверхневій структурі терміну, але їхній зміст імпліцитно присутній у тексті перекладу. Оскільки трансформація додавання зумовлена чітким дотримання правил, закріплених мовою перекладу, застосування даного прийому потребує належного знання мови перекладу на її мовленнєвих норм та правил.

У дослідженні способів відтворення англійської аерокосмічної термінології в українському перекладі було виявлено 81 випадок застосування прийому лексичного додавання, що становить 14,9% усіх перекладацьких трансформацій. Представлена діаграма дає змогу отримати уявлення про відсоткове співвідношення термінів даної категорії у порівнянні з загальною кількістю термінів, опрацьованих під час дослідження (див. Рис. 3. 10).

Рис. 3.10 Кількість термінів, перекладених способом лексичного додавання

Матеріальна база аерокосмічної сфери, яка охоплює область розробки нових видів літальних апаратів, навігаційних приладів, спричиняє появу нових термінологічних одиниць, що позначають обладнання, літальні об'єкти, прилади та пристосування, комплексні технічні пристрої потребує перекладу на українську мову за допомогою методу субституції. Граматична заміна як особливий перекладацький прийом має на меті не просто вживання в перекладі словотвірних форм вихідної мови, а головним чином відмову від використання форм іноземної мови, аналогічних вихідним, тобто заміну таких форм на інші, що відрізняються від них за граматичною формою. Необхідність подібних заміन пояснюється типологічними відмінностями у структурі словосполучень української та англійської мов. Так, в англійській мові іменник досить часто виступає у функції означення, при цьому перебуваючи в препозиції до головного слова, що суперечить типологічній структурі словосполучення в українській мові, де у функції означення, що стоїть в препозиції до головного слова можуть бути використані прикметники, дієприкметники, займенники і т.д., але не іменники.

Як зазначалося в теоретичній частині, під час граматичної трансформації змінюються не тільки члени речення, а й частини мови. Заміна частини мови є найрозповсюдженішим видом граматичної заміни. Відбувається також заміна дієслова-присудка пасивного стану на дієслово-присудок у формі активного стану через те, що в реченні вихідної мови виконавець дії відомий. Для української мови вживання пасивного стану не є характерним порівняно з англійською мовою.

Окрім цього, граматична заміна охоплює заміну іменника в формі однини на форму множини. В англійській та українській мовах існують форми однини і множини, і, як правило, співвіднесені іменники в оригіналі й перекладі вжиті в тому ж самому числі, за винятком коли форми однини в англійській мові відповідає форма множини в українській, або навпаки.

Спираючись на переклад, отриманий в результаті проведено аналізу, було виявлено наступні приклади використання прийому граматичної заміни:

- (140) *start valve* – пусковий клапан;
 (159) *congealed oil* – застигання масла;
 (373) *glare protection* – противідблисковий захист у кабіні;
 (406) *rip cord* – витяжний трос (парашута);
 (427) *connector link* – сполучна ланка;
 (561) *transition zone* – перехідна зона;
 (584) *atmospheric sounding* – зондування атмосфери;
 (639) *expansion bend* – компенсаційний вигин.

Як можна побачити, всі перераховані лексичні одиниці є кількаслівними термінологічними поєднання стійкого типу, які складаються з ядра і залежних членів словосполучення, а точніше мають означувальну частину та означуване слово або групу слів. Підтвердженням цьому є те, що компоненти «start», "transition", "expansion", "connector", "rip", "glare" виступають у ролі залежних членів словосполучення, а "valve", "zone", "bend", "link", "cord", "protection" використовуються у якості означуваного слова. Саме ця визначальна особливість регулює переклад даних термінологічних словосполучень за допомогою прийому заміни, в результаті якого ми маємо змогу отримати мовні сполуки з підрядним зв'язком між компонентами, під час узгодження яких означувальна частина, виражена іменниками перетворюється в прикметники.

Граматична заміна частини мови також відбулася під час перекладу словосполучень "congealed oil" та "atmospheric sounding". Вони ілюструють уникнення дослівної передачі значення, що призвело до незначного перетворення словосполучень. На виході ми отримали повноцінно передані значення, які якнайточніше позначили згадані автором явища.

Метод граматичної заміни є досить продуктивним при перекладі термінів авіаційної тематики з англійської мови на українську. Це можна пояснити наявністю 52 одиниць, виокремлених з-поміж великої кількості одиниць, переданих шляхом застосування інших перекладацьких трансформацій. Відсотковий показник становить 9,6% від загального числа уживаних способів перекладу. Після проведення аналізу ми відобразили відсоткове співвідношення

термінів авіаційної галузі конкретної групи подали у вигляді діаграми (див. Рис. 3.11).

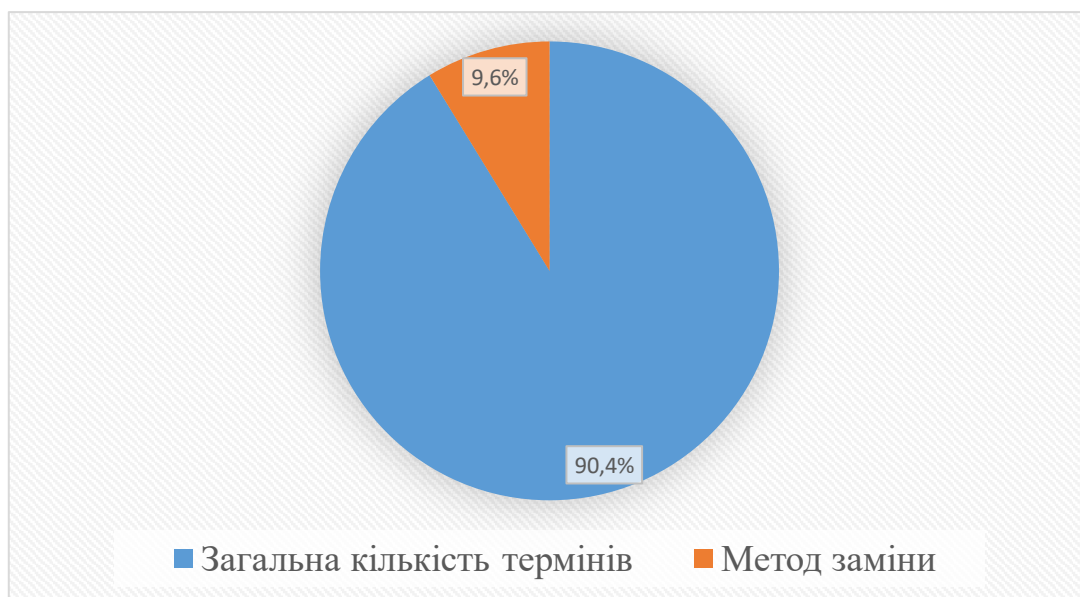

Рис. 3.11 Кількість термінів, перекладених способом заміни

Нерідко у тексті перекладу спостерігаємо опущення слів, коли конструкцію англійської мови з двох або кількох слів в українському перекладі перекладач замінює одним влучним словом, що вбирає в себе значення усієї конструкції. Принцип застосування прийому опущення абсолютно протилежний прийому додавання. Він використовується у випадку, коли термінологічна одиниця семантично перенасичена та передбачає ігнорування в процесі перекладу деяких семантично зайвих (надлишкових) слів, що не несуть важливого смислового навантаження, а їх значення в більшості випадків комплексно відновлюється в перекладі. Необхідність використання опущень пов'язана з тим, що в порівнянні з українською мовою, англійська – більш «компактна», а використання «зайвих» слів, які не змінюють загального сенсу, може в результаті призвести до громіздкості.

Проте, слід запам'ятати, що зловживання цим видом трансформації веде до втрати загального сенсу.

Тому, що стосується ступеня використання даного прийому, то це безпосередньо пов'язано з завданнями і цілями перекладу і, звичайно, з жанрової спрямованістю тексту.

Науково-технічні тексти або ж ділове листування або юридичні документи вимагають високої точності та акуратності перекладу, тому тільки компетентний перекладач або експерт може визначити необхідний ступінь надмірності або компресії при перекладі. Найчастіше прийом лексичного вилучення характеризується опущенням прийменників, займенників, іменників та прикметників. Розглянемо це на прикладах, що демонструють наявність відповідного трансформаційного прийому при передачі їх на мову перекладу:

(344) *cover plate* – *захисття*;

(346) *off-scale indication to right* – *зашкалювання*;

(470) *countersinking tool* – *зенкер*;

(550) *radar beam spot* – *зона опромінення*;

(562) *designated fire zone* – *пожежонебезпечна зона*;

(603) *complementary serrations* – *зубці*.

В процесі перекладу нижченаведених термінів було застосовано прийом вилучення лексичних одиниць, а саме з метою подолання розбіжностей та уникнення повтору та зняття надлишкової інформації в тексті перекладу. Згідно проаналізованому матеріалу, кількісна частка використання прийому опущення становить 21 одиниці, що у відсотковому відношенні означає 3,9%. Діаграма наведена на Рис. 3.12.

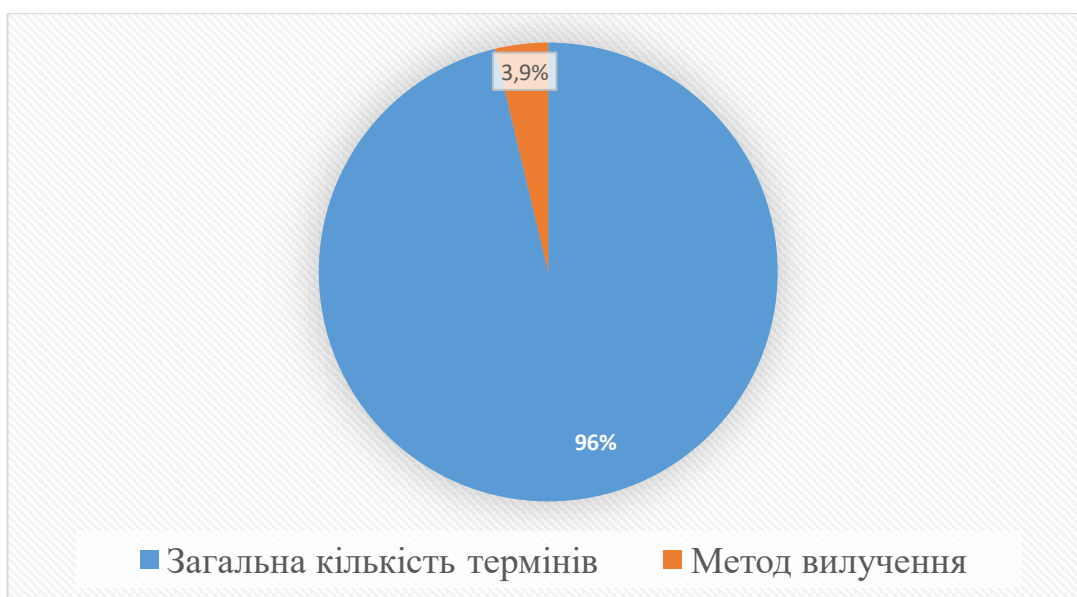

Рис. 3.12 Кількість термінів, перекладених способом вилучення

3.2.3. Змішані трансформації під час перекладу авіаційних термінів

При більш детальному аналізі прикладів, ми дійшли висновку, що всі вищевказані прийоми перекладу багатокomпонентних термінів авіаційної галузі знань рідко зустрічаються в окремому вигляді. Як правило, застосовується поєднання прийомів, тобто використання одночасно лексичних, граматичних та лексико-граматичних трансформацій. Це, як вище було сказано, зумовлено складністю структурних та семантичних зв'язків усередині лексичних компонентів словосполучення, а також розбіжністю типологічних характеристик української та англійської мов в аспекті побудови синтаксичних конструкцій – словосполучень та речень.

Нами було розглянуто різноманітні поєднання прийомів перекладу термінологічних словосполучень сфери, яка охоплює вивчення авіаційної та ракетно-космічної техніки. У зв'язку з наявністю безлічі компонентів у одиницях, які ми розглядаємо, виділити конкретний перекладацький прийом, який би застосовувався для цілого поєднання, практично неможливо. Переклад відбувається лише на рівні самих компонентів, спочатку визначається смислове ядро терміну, і лише потім інші компоненти вишиковуються у потрібну послідовність. При цьому важливо враховувати відмінності відмінкових систем, тип синтаксичних зв'язків, а також логіку подання компонентів в обох мовах. В результаті проведеного нами підрахунку загальної кількості випадків застосування кожного зі згаданих прийомів перекладу, використаних при передачі всіх аналізованих нами компонентних термінів, було виявлено, що найбільш частотними трансформаціями при перекладі багатокomпонентних термінів є зміна порядку компонентів у словосполученні, прийом вилучення або додавання, калькування, заміна частин мови. Розглянемо це на прикладі наведених термінологічних одиниць:

(19) *(in flight) starter assist start* – *запуск двигуна в повітрі за допомогою стартера;*

(128) *(engine) antic-ice hot air valve* –заслінка обігріву протиобмерзальної системи двигуна;

(181) *partial wheel braking during landing gear retraction* –пригальмовування коліс при збиранні шасі;

(204) *tighten the nut ... degrees more after it comes in contact with the surface*–затягувати гайку ... градусів подалі від контакту з поверхнею;

(255) *ground-controlled approach (GCA)* – заходження на посадку під контролем наземних засобів;

(280) *power approach* –заходження на посадку з працюючими двигунами;

(560) *air intake danger area* – небезпечна зона перед повітрозабирачем (повітрозабірником).

При перекладі словосполучення "*(in flight) starter assist start*" можемо спостерігати перш за все застосування прийому перестановки, про яку свідчить порушення прямої передачі порядку слів мовою перекладу. В результаті виник незначний розрив між змістом і граматичною формою, але думка і основний посыл автора залишилися зрозумілими. Також, дана термінологічна одиниця демонструє трансформацію додавання, оскільки під час кінцевого варіанту перекладу елементів "*starter assist start*" ми отримали значення «запуск за допомогою стартера». Таким чином, цей приклад об'єднує використання одночасно двох граматичних трансформацій.

Наступний приклад є також досить насичений різноманітними перетвореннями. У ньому ми можемо помітити одразу прийом перестановки, адже всі другорядні члени речення стоять перед означуваним словом: *(engine) antic-ice hot air valve* –заслінка обігріву протиобмерзальної системи двигуна. Також тут присутня трансформація додавання, адже в українському перекладі наявні нові елементи: протиобмерзальна система двигуна. Перекладене словосполучення також містить граматичне перетворення, а саме заміну частини мови, адже лексичні компоненти "*hot air*" мають переклад «обігрів».

У прикладі "*partial wheel braking during landing gear retraction*" вдалося зафіксувати досить гармонійне спрощення українського варіанту, шляхом

спростування словосполучення "partial wheel braking" за допомогою прийому вилучення лексичних компонентів. Також під час здійснення перекладу неможливо було обійтися без застосування методу перестановки.

З-поміж усіх термінів суцільної вибірки варто також виокремити лексичну одиницю "*tighten the nut ... degrees more after it comes in contact with the surface*". Процес передачі змісту терміну мови оригіналу був реалізований за допомогою прийому вилучення, адже опущенню піддалася одразу декілька компонентів словосполучення. В цей час початкові елементи не зазнали жодних перетворень, оскільки їхнє значення відтворене прийомом калькування. Про це свідчить відмова від непрямого порядку слів.

Проаналізувавши багатокомпонентну одиницю "*ground-controlled approach (GCA)*", ми впевнилися, що її оригінальна структура піддається перебудові переважно з граматичного боку, адже кількість граматичних трансформацій, які були застосовані під час перекладу є очевидною. Оскільки дане висловлення є семантично неповним з точки зору норм української мови, довелося вдатися до використання прийому додавання. Саме тому словосполучення "ground-controlled" має переклад «під контролем наземних засобів». Необхідність залучення лексичного додавання пов'язана з розмитою передачею в тексті перекладу значень, виражених в оригіналі граматичними засобами.

Під час детального розгляду такого терміну англійської авіаційної термінології, як "*power approach*" нам вдалося розгледіти комплексність використаних трансформацій. Конструкція словосполучення, побудова засобами мови оригіналу легко та влучно замінюється більш простою для сприйняття українським читачем, в результаті чого утворюється перекладацький відповідник «заходження на посадку з працюючими двигунами». Зовнішня структура вихідної одиниці зосереджує увагу на використанні прийому перестановки та додавання нових лексичних елементів.

Що стосується застосування перекладацьких трансформацій у прикладі "*air intake danger area*", бачимо перехід іменника "danger" в прикметник

«небезпечна», що є прямою ознакою наявності лексичної заміни. Окрім цього, маємо розбіжності у обсязі лексичних слів у двох мовах, що, як правило, є характерним для прийому додавання. Для реалізації прагматичного потенціалу висловлювання на лексико-граматичному та семантичному рівнях було також застосовано прийом перестановки. Отже, підбиваючи підсумок, нагадаємо, що у цьому прикладені було прийом додавання, перестановки та заміни.

Розглянувши терміни вибірки, ми виявили, що комплексне використання трансформаційних прийомів було застосована при перекладі 53 лексичних одиниць, що становить 9,8% від загальної кількості відібраних для дослідження термінів (див. Рис. 3.13).

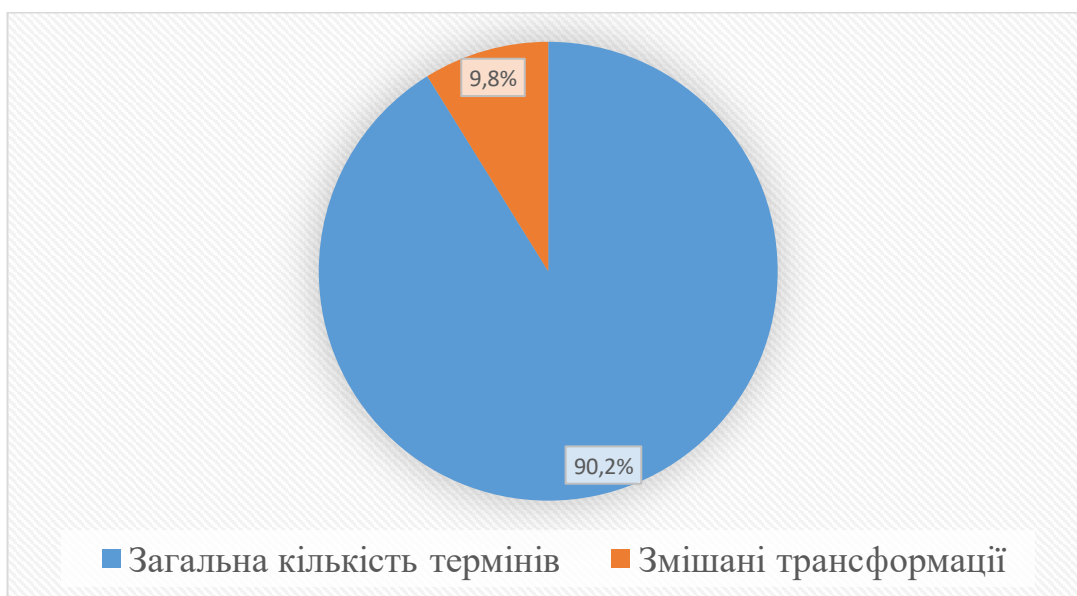

Рис. 3.13 Терміни, перекладені за допомогою змішаних трансформацій

Слід зазначити, у більшості випадків, конкретизація, описовий переклад допомагають досягти такої визначальної функції терміну, як однозначність та сприяють кращому розумінню його значення. Опущення усуненню надмірності та тавтології, а також спрощує термін, роблячи його більш доступним.

Що стосується багатокomпонентних одиниць, то найбільшої точності передачі значення в мову перекладу можна досягти лише шляхом застосування комплексу раніше проаналізованих перекладацьких трансформацій. Для того, щоб переконатися у застосуванні різних способів перекладу, було вирішено навести загальну діграму міжмовних перетворень (див. Рис. 3.14).

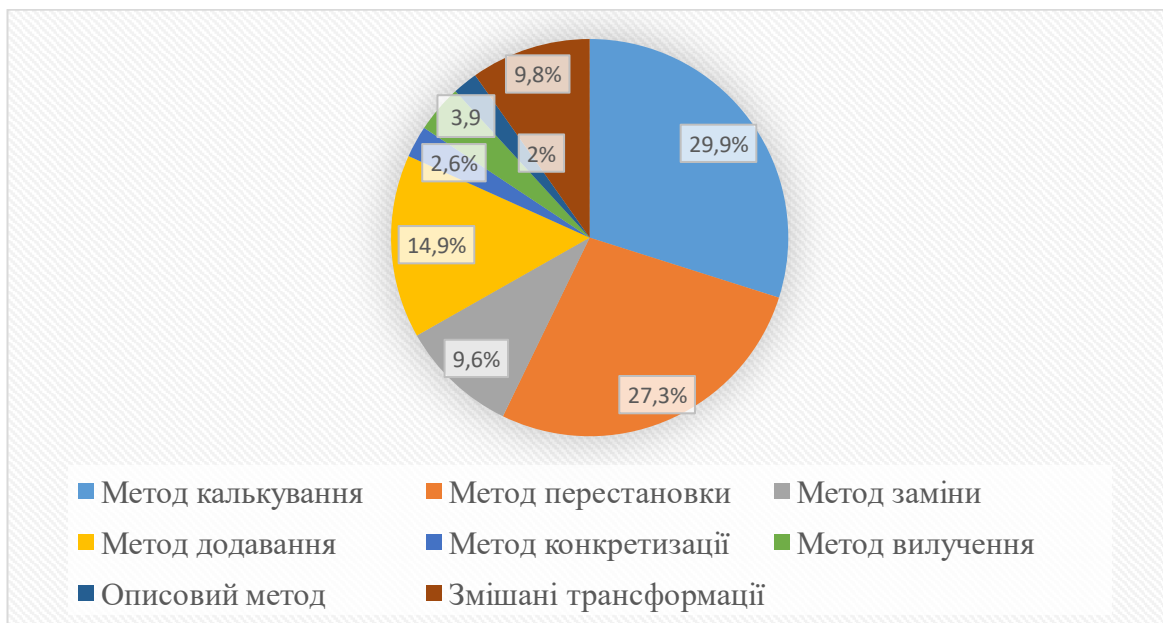

Рис. 3.14 – Застосування різних перекладацьких прийомів

Проаналізувавши приклади, ми впевнились, що словосполучення оригіналу піддаються перебудові більше з граматичного боку, адже кількість застосованих граматичних трансформацій дещо перевищує лексичні. Було виявлено 489 випадків використання різних перекладацьких трансформацій, з яких загальна сума граматичних трансформацій складає 304 одиниці, а лексичних – 185 (Рис. 3.15). Повний перелік прикладів застосування різних типів перекладацьких трансформацій наведено у додатках (див. Додаток 2).

Рис. 3.15 Відсоткове співвідношення лексичних та граматичних прийомів

ВИСНОВКИ до РОЗДІЛУ 3

У рамках даної роботи одним із поставлених завдань було утворення російсько-українсько-англійського термінологічного словника авіаційної лексики. Головна мета полягала в пошуку та порівняльному аналізі словникових відповідників для термінів вибірки, взятих зі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів» (літери ЗАП–ИЗГ) по різним україномовним та російськомовним словникам друкованого та електронного типу. Загальний обсяг термінів вибірки налічував 647 одиниць.

Аналіз здійснювався із залученням наступних джерел: «Англійсько-український словник авіаційних термінів» Р. О Гільченка, «Великий російсько-український політехнічний словник», О. С. Благовещенського та С. А. Луньова, «Російсько-Український словник авіаційних термінів», авторами якого є Н. М. Кириченко та В. В. Лобода та «Російсько-український словник» виданий за редакцією Г. О. Кривова, електронний словник "Academic.ru", "Multitran", "Abby Lingvo". В результаті, було встановлено, що з-поміж загальної кількості відібраних термінів, самостійного опрацювання вимагали 96 термінологічні одиниці.

Після створення електронного варіанту словника, ми вдалися до аналізу корпусу вибірки за способом перекладу. Основою для здійснення аналізу послугувала класифікація В. І. Карабана, оскільки вона виявилася найбільш повною і структурованою.

Виокремивши попередньо застосування перекладацького еквівалента серед термінів корпусу вибірки, кількість яких становить 105 одиниць, ми зосередились виключно на перекладацьких прийомах. В результаті дослідження отримані кількісні показники становили:

- 162 випадки прийому калькування (29,9 %);
- 148 випадків перестановки (27,3%);
- 11 випадків описового методу (2%);
- 81 випадок прийому додавання (14,9%);

- 21 випадок прийому вилучення лексичних одиниць (3,9%);
- 14 випадків прийому конкретизації (2,6%);
- 52 випадки субституції (заміни) (9,6 %).

Грунтуючись на висвітленні основних перекладацьких технік можна сказати, що переважання прийому калькування зумовлене достатньою вмотивованістю значення термінологічної одиниці значеннями її компонентів. Під час перекладу не було порушено жодних норм вживання і сполучуваності слів в українській мові, а отже даний спосіб перекладу є досить прийнятним. Окрім цього, в інших випадках ми бачимо неможливість запозичувати відсутні в українській мові поняття, або експлікувати значення вихідної одиниці, тому доводиться вдаватися до застосування таких методів, як заміна, перестановка, конкретизація, додавання, вилучення та описовий переклад.

Статистичні дані, які ми отримали на основі головних перекладацьких прийомів були в подальшому позподілені на три класи перекладацьких трансформацій: лексичні, граматичні та змішані. Під час перекладу, було виявлено, що частка, яка припадає на лексичні трансформації дорівнює 38 %, а на граматичні – 62 %.

Однак, при цьому слід зважати на те, що в практиці перекладу доводиться часто застосовується комплексний підхід, і доводиться вдаватися до лексико-граматичних трансформацій, які вимагають під час перекладу перебудови синтаксичної структури словосполучення або лексичних змін. Оскільки лексика тісно пов'язана з граматиною, то дуже часто внаслідок трансформацій одночасно відбуваються лексичні та граматичні зміни. В ході дослідження обраного для аналізу матеріалу, яким слугували авіаційні терміни, кількість перекладених одиниць за допомогою комплексних трансформацій становить 9,8 %.

ВИСНОВКИ

В умовах активного розвитку науково-технічної сфери авіаційна термінологія – це найбільш динамічний пласт мови, у кожному терміні якої закладено суттєве інформаційне навантаження, що зумовлює зростання інтересу у вивченні різних лінгвістичних аспектів військово-авіаційних термінів.

Хоча авіаційна термінологія неодноразово виступала предметом досліджень у лінгвістиці, окремі її аспекти на сьогоднішній день є недостатньо вивчені. Це стосується насамперед удосконалення застосування перекладацьких трансформацій, які зумовлюють попит на адекватний переклад, що можливо досягти лише за умови використання лексичних і граматичних трансформацій, адже словникові відповідники не завжди коректно відображають реалії при перекладі. Отже, дослідження найвлучніших перекладацьких стратегій англomовної термінологічної лексики у сфері перекладознавства є своєчасним і актуальним.

У процесі дослідження було:

1. Уточнено суть поняття «технічний переклад». Проаналізувавши широкий спектр літературних джерел, ми дійшли висновку, що технічний переклад – це різновид перекладу, що дозволяє обмінюватися спеціальними науково-технічними даними та інформацією між людьми вузько-галузевих спеціальностей. Даний вид характеризується певними лексичними, граматичними та стилістичними особливостями, які вирізняють його з-поміж інших.

2. Виявлено значення «перекладацької трансформації» та схарактеризовано її особливості. Вивчивши теоретичні праці вітчизняних та зарубіжних мовознавців, можемо сказати, що під поняттям перекладацька трансформація розуміють різного роду зміни лексичних елементів мови оригіналу під час перекладу з метою еквівалентної передачі їхніх семантичних, стилістичних і прагматичних характеристик з урахуванням норм мови перекладу та мовленнєвих традицій культури мови перекладу. Окрім того, була надана

низка класифікацій. З-поміж усіх охоплених в теоретичній частині загальновідомих типологій, ми обрали для практичного дослідження класифікацію В. І. Карабана. Вона поділяється на лексичні (калькування, конкретизація, генералізація, описовий переклад, транскодування, смисловий розвиток, антонімічний переклад), граматичні (перестановка, субституція, додавання, вилучення) та змішані трансформації.

3. Виявлено і описано перекладацькі трансформації термінів авіаційної тематики. Нами було відібрано та проаналізовано 647 термінологічних одиниць зі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів». За результатами аналізу більшу частину термінів вибірки аерокосмічної тематики складають терміни перекладені за допомогою трансформацій на граматичному рівні. Усього було виявлено 305 (62%) подібних термінів. Найпоширенішими перекладацькими трансформаціями серед усіх термінів виявився прийом перестановки (27,3%) та додавання (14,9%). Найменш продуктивними виявилися спосіб заміни (9,6%) та вилучення лексичних елементів (3,9%). Стосовно застосування лексичних трансформацій, кількість яких налічує 185 одиниць (38%), було визначено, що калькування є найбільш вживаним перекладацьким методом, оскільки відсоткова частка становить 29,9%; друге місце займає конкретизація (2,6%), а на третьому місці розташувався прийом описового перекладу (2%).

4. Схарактеризовано комплексні перекладацькі трансформації. На основі досліджуваного спектру термінів в деяких випадках було зафіксовано застосування комплексного підходу, який охоплював симбіоз лексичних та граматичних трансформацій. Їхня відсоткова частка складає 9,8% від загальної кількості термінів, перекладених за допомогою перекладацьких трансформацій. Відповідно до отриманих результатів в галузі перекладу національно-культурних реалій на матеріалі авіаційних термінів можна зробити висновок про необхідність ретельного аналізу вихідної реалії, з метою вибору найбільш придатного в тому чи іншому випадку способу її передачі іншою мовою.

5. Створено електронну версію авіаційно-технічного англо-російсько-українського словника на матеріалі словника Г. І. Афанасьєва «Російсько-англійська збірка авіаційно-технічних термінів». У словнику зібрані російські та українські еквіваленти авіаційних термінів мови оригіналу, які розраховані на коло користувачів, які мають справу насамперед з перекладом технічної документації, науковців та студентів, які вивчають технічні дисципліни, а також практикуючих перекладачів.

Таким чином, це демонструє те, що ми виконали всі завдання, поставлені на початку роботи, а також досягли її головної мети – систематизації перекладацьких трансформацій для перекладу термінів аерокосмічної галузі.

Вважаємо, що проблематика цього дослідження залишатиметься актуальною, адже передача технічного ефекту потребує від перекладача врахування багатьох чинників його діяльності та індивідуального підходу до кожного випадку передачі точного значення елементів тексту.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Арнольд И. В. Лексикология современного английского языка / И. В. Арнольд. – 2-е изд., перераб. – М. : Флинта : Наука, 2012. – 376 с.
2. Артамонов Е. А. Актуальные проблемы перевода и владения авиационным языком и терминологией / Е. А. Артамонов, Д. И. Солосятов // Тезисы докладов. – 2017. – С. 1094–1095.
3. Архипов И. К. Семантика производного слова английского языка : учебное пособие / И. К. Архипов. – М. : Просвещение, 1994. – 128 с.
4. Бархударов Л. С. Язык и перевод : Вопросы общей и частной теории перевода / Л. С. Бархударов. – М. : Международные отношения, 2005. – 240 с.
5. Бровкіна, О. В Вступ до перекладознавства : конспект лекцій / О. В. Бровкіна – Суми : Сумський державний університет, 2016. – 117 с.
6. Бондарчук М. М. Структурно-семантичні параметри російської авіаційної терміносистеми (макрополе «рух літального апарата») : дис. канд. філол. наук : 10.02.02. / М. М. Бондарчук. – К., 2016. – 267 с.
7. Ванников Ю. В. Види науково-технічного перекладу : загальна характеристика, функції, основні вимоги // Ю. В. Ванников. – М. : Вища школа, 1988. – 239 с.
8. Вихристюк Л. С. Вступ до перекладознавства : Навчальний посібник / Л. С. Вихристюк. – Алчевськ : ДГМІ, 2001. – 175 с.
9. Гринев-Гриневиц С. В. Терминоведение : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / С. В. Гринев-Гриневиц. – С. : Издательский центр «Академия», 2008. – 304 с.
10. Практика перекладу галузевої літератури : навч. посібник / [А. Г. Гудманян, І. А. Гонта, А. В. Головня та ін.]. – К. : НАУ, 2019. – 280 с.
11. Гудманян А. Г. Актуальні питання перекладознавства : курс лекцій / А. Г. Гудманян, О. В. Кондратьєва. – К. : НАУ, 2014. – 148 с.
12. Іванова О. В. Основи укладання галузевих глосаріїв. Курс лекцій. Навчальний посібник / О. В. Іванова. – К. : ЦП «Компринт», 2016. – 228 с.

13. Карабан В. І. Переклад з української мови на англійську мову. Навч. посібник-довідник для студентів вищих закладів освіти / В. І. Карабан – Вінниця, 2003. – 608 с.
14. Кислюк Л. П. Сучасна українська словотвірна номінація: ресурси та тенденції розвитку: Монографія / Л. П. Кислюк. – К. : Видавничий дім Дмитра Бураго, 2017. – 424 с.
15. Кияк Т. Р. Лингвистические аспекты терминоведения : уч.пособ / Т. Р. Кияк. – М. : УМК ВО, 1989. –104 с.
16. Коваленко А. Я. Загальний курс науково-технічного перекладу / А. Я. Коваленко. – К. : «Інкос», 2002. – 320 с.
17. Комиссаров В. Н. Современное переводоведение. Учебное пособие / В. Н. Комиссаров. – М. : ЭТС, 2001. – 424 с.
18. Коптілов В. В. Теорія і практика перекладу : Навчальний посібник / В. В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 279 с.
19. Левицкая Т. Р. Проблемы перевода / Т. Р. Левицкая, А. М. Фиттерман – М. : «Международные отношения», 1976. – 208 с.
20. Миньяр-Белоручев Р. К. Теория и методы перевода / Р. К. Миньяр-Белоручев. – М. : Наука, 1991. – С. 147–156.
21. Нойберт А. Прагматические аспекты перевода / А. Нойбер // Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике. М. : Между нар. отношения, 1978. – С.185–201.
22. Остроушко О. А. Лексичні трансформації при перекладі англійських інформаційних текстів українською мовою / О. А. Остроушко // Філологічні студії. Лінгвістика і поетика тексту. – 2010. – С. 201–208.
23. Паршин А. Теория и практика перевода / А. Паршин. – М. : Русский язык, 2000. –161 с.
24. Поталуй В. В. Английский язык. Техническая эксплуатация и восстановление боевых летательных аппаратов и двигателей / В. В. Поталуй, Е. А. Ширшикова, О. В. Бастрыкина. Учебное пособие. – Воронеж: ВУНЦ ВВС «ВВА», 2017. – 155 с.

25. Пронина Р. Ф. Пособие по переводу английской научно-технической литературы : пособие / Р. Ф. Пронина. – М. : Высшая школа, 1996. – 200 с.
26. Пумпянский А. Л. Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык : книга / А. Л. Пумпянский. – 2 – е изд., доп. – М. : Наука, 1977. – 343 с.
27. Я. И. Рецкер Теория перевода и переводческая практика : Очерки лингвистической теории перевода / Я. И. Рецкер. – 2-е изд., стереотип. – Москва : Р. Валент, 2007. – 240 с.
28. Руденко С. М. Українська термінографія: історія, теорія, практика / С. М. Руденко. – Харків, 2016. –134 с.
29. Симоненко Л. Термінологічні справи сьогодні / Л. Симоненко // Українська наукова термінологія. – 2009. – № 2. – С. 3–8.
30. Сухенко К. М. Лексичні проблеми перекладу / К. М. Сухенко. – К., 1972. – 23 с.
31. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация / С. Г. Тер-Минасова. М. : «Слово», 2000. –146 с.
32. Усова І. В. Англійська авіаційна фахова мова: монографія / І. В. Усова. Житомир : ЖНАЕУ, 2019. – 239 с.
33. Флекенштейн К. О. Некоторых теоретических проблемах калькирования / К. О. Флекенштейн // Этимологические исследования по русскому языку. Вып. 5. – М. : Изд-во МГУ, 1966. – С. 148–172.
34. Швачко С. О. Квантитативні одиниці англійської мови: перекладацькі аспекти : посібник / С. О. Швачко. – Вінниця : Нова Книга, 2008. – 128 с.
35. Швейцер А. Д. Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты / А. Д. Швейцер. М. : Наука, 1988. – С. 215–219.
36. Юсупов В. Р. Особенности перевода авиационной терминологии / В. Р. Юсупов, Н. А. Корепина // Механизмы решения проблем научного развития: сб. статей по итогам междунар. науч. конф., 2017. – С. 88–94.

37. Bergenholtz H. Terminography and Lexicography. A Critical Survey of Dictionaries from a Single Specialized Field / H. Bergenholtz, U. Kaufmann. – Paris : Hermes, 2014. – 125 p.
38. Ginzburg R. S. A course in Modern English Lexicology / R. S. Ginzburg. – London, 1979. – 269 p.
39. Haugen E. The Analysis of Linguistic Borrowings / E. Haugen // Language Vol. 2. – № 2. – P. 209–217.
40. Hermans T. Translation in Systems. Descriptive and System-Oriented Approaches Explained / T. Hermans. Manchester : St. Jerome, 1999. – 195 p.
41. Newmark P. Approaches to translation. Oxford / P. Newmark. Pergamon Press, 1981. – 200 p.
42. Nida E. A. Towards a science of translating. Leiden / E. A. Nida. Brill, 1964. – 273 p.
43. Toury G. In Search of a Theory of Translation / G. Toury. Tel Aviv: The Porter Institute for Poetics and Semiotics, Tel Aviv University, 1980. – 159 p.

СПИСОК ДОВІДКОВОЇ ЛІТЕРАТУРИ

44. Великий російсько-український політехнічний словник / [О. С. Благовещенський, С. А. Луньов, М. В. Смульська, Ф. П. Ухтинський]. – К. : Чумацький Шлях, 2002. – 749 с.
45. Гільченко Р. О. Англо-український словник авіаційних термінів / Р. О. Гільченко. – Фастів: КуПол, 2009. – 280 с.
46. Кириченко Н. М. Російсько-український словник авіаційних термінів / Н. М. Кириченко, В. В. Лобода. – К. : Техніка, 2004. – 520 с.
47. Кривова Г. О. Російсько-український авіаційний словник / Г. О. Кривова. – К. : УкрНДІАТ, 1997. – 248 с.
48. АBBYY Lingvo Live [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.lingvolive.com/ru-ru>
49. Academic Dictionary [Електронний ресурс] – Режим доступу : https://polytechnic_ru_uk.academic.ru/
50. Multitran [Електронний ресурс] – Режим доступу : <https://www.multitran.com/>

СПИСОК ИЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛУ

51. Афанасьев Г. И. Русско-английский сборник авиационно-технических терминов. Издание 4-е (Иллюстрированное) / Г. И. Афанасьев. – Москва : Авиаизд., 1995. – 640 с.